

СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК У НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

ПРИРУЧНИК ЗА ЗАПОСЛЕНЕ У ОБРАЗОВНОВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА

СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК У НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

Издавач

Завод за унапређивање образовања и
васпитања

Уредник

Виолета Влајковић Бојић

Лектура

Дејана Милијић Субић

Графичко обликовање Алекса Еремија

Приручник је настао као резултат два програма обуке од јавног интереса *Српски као страни језик у наставној пракси 1* и *Српски као страни језик у наставној пракси 2*, које је реализовао Завод за унапређивање образовања и васпитања у сарадњи са Уницефом и Министарством просвете.

Материјал доступан на URL адреси:

<https://zuov.gov.rs/izdanja-zavoda/>

СРСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК У НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

ПРИРУЧНИК ЗА ЗАПОСЛЕНЕ У ОБРАЗОВНОВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА

Београд, 2024

АУТОРИ ПРИРУЧНИКА

(по азбучном редоследу)

Влајковић Бојић мср Виолета, руководитељка Сектора за сарадњу са националним
мањинама, ЗУОВ, Београд

Вуковић др Снежана, руководитељка Одсека за људска и мањинска права у образовању,
Министарство просвете

Милијић Субић Дејана, заменица директора, ЗУОВ, Београд

Љиљана Пањковић, професорка српског језика и књижевности, ОШ „Бранко Пешић“,
Земун, Београд

САДРЖАЈ

Општи увод	9
Први део	12
Организационе карактеристике наставе српског као страног језика	13
Подршка у установи – стручно упутство за укључивање ученика из осетљивих група у систем образовања и васпитања / стио тим / план подршке на нивоу школе.....	13
Појам миграција.....	13
Законодавни оквир.....	15
Стручно упутство	16
Препреке и изазови.....	20
Разумевање и примена правилника и протокола који се баве питањима препознавања и поступања у случајевима дискриминације	22
Правилник о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности.....	22
Одговорност учесника процеса	23
Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање	28
Препознавање стреса родитеља/старатеља ученика и пружање одговарајуће подршке и препознавања сопственог стреса – развијање механизма управљања стресом	35
Еустрес (eustress) и дистрес (distress)	37
Породица и стрес	37
Родитељство	38
Стрес деце.....	40
Стрес наставника	42
Други део	44
Функционални аспекти наставе – развијање језичке и интеркултурне компетентности ..	45
Методичке специфичности наставе српског као страног језика.....	45
Основне разлике у образовној природи предмета.....	46
Српски језик и књижевност – Српски као нематерњи језик – Страни језик – Српски као страни језик	46
Основне сличности и разлике између српског језика и књижевности, страног језика и српског као страног језика.....	49
Чиниоци од значаја за усвајање српског као страног језика и за организацију комуникативних активности.....	51
Значај лексике у настави српског као страног језика.....	56
Технике семантизације речи.....	58
Типови лексичких вежби који се могу користити у настави	60
Текстови у настави српског као страног језика	68
Адаптирани текстови.....	68
Падежи – да ли је могућа комуникација без падежа?.....	71
Улога комуникације (вербалне и невербалне) у креирању позитивне емоционалне	

атмосфере за учење.....	79
Како комуницирамо?.....	81
Слушање	84
Пружање адекватне подршке ученицима и препознавање стереотипа и предрасуда ...	87
Значај и улога интеркултурног разумевања.....	93
Пракса пракси	99
Стратешка документа.....	101
Литература и електронски извори.....	101

Поштоване колегинице и колеге,

Пред вама је приручник који је настао као резултат два програма обуке од јавног интереса запослених у образовноаспитним установама – *Српски као страни језик у наставној пракси 1* и *Српски као страни језик у наставној пракси 2*. Обука *Српски као страни језик у наставној пракси 1*, намењена је свим наставницима који су претходно похађали основну обуку од јавног интереса *Обука наставника за примену плана и програма наставе и учења и општих стандарда постигнућа за Српски као страни језик* и представља њен континуитет, док се обука *Српски као страни језик у наставној пракси 2* обрађа школским тимовима (наставницима, стручним сарадницима и директорима установа) у циљу обезбеђивања одговарајућег приступа образовању како би се креирало што повољније емоционално и безбедно окружење за учење и рад. Програми су развијени као одговор на растуће потребе наставне праксе, ради успостављања подршке и стручне помоћи у реализацији ове наставе, у циљу додатне актуализације теоретских поставки предвиђених Програмом наставе и учења и Стандардима образовних постигнућа за Српски као страни језик. Пракса је показала да одговарајуће организована настава српског као страног језика, у школском окружењу у коме се школују ученици који не познају језик наставе (мигранти / повратници по реадмисији / избеглице / тражиоци азила / страни држављани који привремено или трајно бораве на територији Републике Србије), потврђује своју улогу у побољшању сложеност система који карактеришу, не само специфичан методички приступ и вештина примене граматике и лексике у циљу овладавања функционалним језиком, већ и успостављање одговарајућег планског и системског приступа овој настави која тежи да се реализује у амбијенту у коме сви чланови имају осећај припадности школи као заједници у којој се с радошћу учи и ради.

Примарна функција датог штива јесте да пружи подршку свим учесницима школског процеса како у погледу бројних методичких, граматичких и лингвокултуролошких аспеката ове наставе тако и у обезбеђивању квалитетне праксе, у којој она осигурава активну инклузију ученика и остваривање оптималних постигнућа, и поспешује превазилажење емоционалних баријера које могу ометати учење и рад.

Приручник није збирка готових решења за наставничку праксу, али понуђени садржаји могу се прилагођавати и користити у различитим модалитетима рада и сарадње са ученицима и колегама.

Надамо се да ће вам ово штиво бити корисно, занимљиво и лако за коришћење, те да ће вам помоћи у успостављању услова за испуњавање општих принципа добре наставе, који у најкраћем обухватају: интегративност, интердисциплинарност, прилагођеност узрасту и индивидуалним потребама ученика, као и потребама школског и ваншколског окружења ученика који не познају језик образовања и у коме су сви учесници процеса у стању да примењују афективне стратегије у учењу и у раду, а да ће примењена методологија (без напора) омогућити његово коришћење како у образовном контексту тако и ван њега.

На крају, желимо да се захвалимо свим учесницима оба програма, који су нас својим активним учешћем на обукама инспирисали, дајући свој немерљиви допринос, не само овом приручнику, већ и наставној пракси која мора да почива на парадигми заједништва, привржености и љубави према послу који обављамо.

Аутори

ОПШТИ УВОД

Предмет Српски као страни језик има прескриптивни карактер, односно развијен План и програм наставе и учења и Стандарде образовних постигнућа, који су објављени у Службеном гласнику Републике Србије број 11/19 (<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?regactid=428911&doctype=reg&findpdfurl=true>), којим се прописују опсег, дубина и садржаји предмета. Оријентација на процес и исходе учења, брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знање у смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом. Стандарди образовних постигнућа су поуздан инструмент за проверу квалитета уколико се схвате не само као наставни оквир, већ и као оријентир за креирање задатака за формативну и сумативну евалуацију која би била прилагођена свакој појединачној циљној групи ученика. Механизми евалуације који би били засновани искључиво на провери стечених лингвистичких (превасходно граматичких, а делимично и лексичких) знања, непотпуни су и неадекватни. Стандарди треба да наводе наставника да одговарајуће вреднује учинак, пре свега у језичким активностима разумевања говора, разумевања писаног текста, писаног и усменог изражавања, као и могућности преношења језичких садржаја – што заједно са стицањем лингвистичких знања и интеркултурне осетљивости доприноси развијању укупне комуникативне компетенције. Од 2023. године Српски као страни језик нашао је своје место у Плану наставе и учења за основну школу *Службени гласник РС* број 31/23 (<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=13da23b7-5243-443a-abdd-c73e71a24ecf>), што наставницима пружа додатну подршку у реализацији ове наставе.

Познавање језика образовања пружа ученицима самопоуздање, самосталност и осећај припадности вршњачкој групи. Ученици страни држављани, доносе са собом и широк дијапазон различитих искустава. С обзиром на национални, културолошки, образовни и узрасни диверзитет ученика, важно је пажљиво диференцирати наставу, што обухвата не само познавање и примену одређених методичких поступака, већ и узимање у обзир социолингвистичких, културолошких, антрополошких и психолошких аспеката приликом остваривања процеса наставе и учења. У том смислу, кључни чинилац од значаја за организовање ове наставе јесте унутрашње јединство у оквиру установе, пажљиво планирани и хармонични приступи у којој сваки учесник процеса има своје место и улогу. Бенефити добро организованог и планског делања су бројни, а пре свега односе се на позитивне аспекте дечијег развоја у области социјализације, понашања, образовног успеха, мотивације за учење, креирање позитивне емоционалне атмосфере за учење и рад, снижавање афективног филтера (ученика, наставника, родитеља, школских тимова), бољу сарадњу и комуникацију.

Стога, аутори су први део приручника посветили темама које се односе на примену правилника и протокола који се баве питањима препознавања и поступања у случајевима дискриминације; адекватном реаговању и управљању стресом ученика, а посебно ученика миграната и избеглица; начинима препознавања стреса родитеља/старатеља ученика и пружања одговарајуће подршке, као и препознавања сопственог стреса (стреса наставника) и развијања механизма који њиме управљају.

Други део овог штива, посвећен је функционалним аспектима наставе и практичној примени свих заступљених садржаја. У том смислу, он обухвата материјале који су значајни

у уочавању и уважавању специфичности наставе српског као страног језика, у примени одговарајућих савремених методичких система приликом повезивања садржаја предмета и различитих функционалних поступака у развијању рецептивне и продуктивне комуникативне компетенције на језику образовања, у примени методичких поступака који подстичу развијање критичког мишљења и културног релативизма, у креирању позитивне емоционалне атмосфере за учење и за снижавање афективног филтера.

Понуђени садржаји, у оквиру тема, нуде и пригодне радионице, вежбе, игре, као и питања за промишљање, који се у оригиналу или прилагођено, могу радити у школском амбијенту како са колегама тако и са ученицима, у зависности од њиховог типа и намене. Они су обележени одговарајућим пиктограмима са јасно формулисаним појашњењима за њихову реализацију, имају различите функције, дозвољавају диференцираност по сложености и примерени су контексту различитих организационих облика ове наставе.

ПРВИ ДЕО

ОРГАНИЗАЦИОНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

ПОДРШКА У УСТАНОВИ – СТРУЧНО УПУТСТВО ЗА УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА У СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА / СТИО ТИМ / ПЛАН ПОДРШКЕ НА НИВОУ ШКОЛЕ

ПОЈАМ МИГРАЦИЈА

Миграције су, према Међународној организацији за миграције (ИОМ), кретања особе или групе особа, унутар једне државе или преко међународне границе, без обзира на дужину, састав и узроке. Миграције подразумевају кретања избеглица, расељених лица, економских миграната и особа које се крећу у друге сврхе, укључујући поновно спајање породица.

Миграције нису савремени феномен, али јесу феномен глобалних размера.

Главни облици миграција¹ могу се разликовати према:

- мотивима миграната (избеглиштво, економски мотиви, спајање породице)
- према правном статусу миграната (нерегуларне миграције, контролисана емиграција/имиграција, слободна емиграција/имиграција)
(УНЕСКО, Речник термина везаних за миграције)

Радионица: *Три боје културе*

Ова активност се везује за боље разумевање појма миграција и културне разноликости, а њен основни циљ представља развијање свести о важности поштовања друге културе и примене одговарајућег приступа у комуникацији са ученицима из осетљивих група (мигранти, избеглице, повратници по реадмисији и страни држављани). Учесници ће бити у

¹ Глобална процена је да је у свету у 2019. години било око 272 милиона међународних миграната, што представља 3,5% светске популације.

прилици да се идентификују са различитостима и да их идентификују, као и да увиђају каузалне односе између различите културних феномена и потребе за прилагођавањем комуникационих дискурса. Овде се превасходно мисли на способност (п)осматрања феномена који су другачији од оних коју познати на основу сопственог окружења и из искуства заснованог на учешћу у сопственој култури и на посвећивање пажње тим феноменима те уважавање њихових особености, као кључног чиниоца за успешну комуникацију, међусобно уважавање и снижавање афективног филтера.

Опис активности:

Учесници извлаче стикере различитих боја (три боје – плава, жута и црвена) и на основу изабраних боја се поделе у три групе. Свака група стане у одређени део простора, што даље једни од других. Учесници стикере залепе тако да буду видљиви, јер им они помажу да се разликују и буду препознатљиви. Учесницима се даје објашњење да свака група представља по један облик понашања, а затим се свакој групи прочитају правила понашања, тако да други не чују (или се за сваку групи припреми цедуљица са описом понашања). Важно је да се нагласи да сви морају да се придржавају написаног на цедуљи и да шта год се дешавало треба да се држе успостављеног правила.

Правила у плавој групи – Одброје у себи до 5 пре него што нешто кажу или одговоре на питање. Приликом разговора или одговарања на питање не гледају саговорника у очи. Говор или одговори су им шутири и непотпуни, готово неразумљиви. Спремни су да се отворе ако је саговорник љубазан и добронамеран.

Правила у жутој групи – Чим неког сретну, одмах питају „Како си?“. Бучни су и не држе дистанцу. Постављају питања, али немају стрпљења да чују одговор. У журби су и само се жале на саговорника, на колеге, на систем, друштво...

Правила у црвеној групи – Учтиви су, одговарају на питања, стрпљиви су, љубазни и срдачни. На лицу им је осмех док разговарају са другима. Причају полако и разговетно.

Учесници иду од једних до других и покушавају да успоставе комуникацију, да се упознају једни с другима, да питају саговорнике оно што их интересује, а да при томе не одступе од установљеног правила понашања. Могу слободно да се крећу, сусрећу с ким год желе и разговарају о чему год хоће. Када се игра заврши учесници се враћају у своје групе и записују запажања о другим двама групама (о чему су разговарали, како је текла комуникација, да ли су наилазили на тешкоће, шта им је представљало највећу тешкоћу, да ли су покушали да реше проблем, на који начин, описују своја осећања...).

Дискусија може да се развија на следећи начин:

Представник сваке групе говори о искуствима са другим групама на основу прикупљених и анализираних запажања. Све што се каже бележи се на флип-чарту (по категоријама).

Категорије

- ✓ Са којом групом је било најлакше, а са којом најтеже успоставити комуникацију?

- ✓ Шта је представљало највећу тешкоћу?
- ✓ Због чега?
- ✓ Осећања која су се јављала приликом комуникације:
 - Са плавом групом;
 - Са жутом групом;
 - Са црвеном групом.
- ✓ Предлози начина превазилажења препрека.

Потенцијал ове вежбе огледа се у прилици да учесници стекну свест о томе колико је важан одговарајући приступ ученицима из осетљивих група – мигрантима /избеглицама / повратницима по реадмисији / страним држављанима, и колико он утиче на њихов даљи напредак и развој, школски и ваншколски живот.

ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР

Право на образовање деце миграната/избеглица почива на основним правима гарантованим пре свега:

- Конвенцијом Уједињених нација о правима детета (чл. 23, 28 и 29),
- Уставом Републике Србије (члан 71),
- Законом о основама система образовања и васпитања (чл. 3 и 23),
- Законом о азилу (чл. 38 и 41) и
- Законом о забрани дискриминације.

Ово подразумева законску обавезу укључивања деце миграната / избеглица / страних држављана у образовни систем Републике Србије, поштујући право на образовање, потпуну информисаност, на правично поступање и заштиту приватности, подршку за физички и психички опоравак, право на слободно време, на учешће у игри и рекреативним активностима које одговарају узрасту детета и на слободно учешће у културном животу и уметности (социјалну интеграцију). У претходном периоду (а нарочито током 2015. и 2016. године) Србија се сусрела са великим бројем избеглица и миграната који су пролазили кроз нашу државу на путу ка земљама Европске уније, што је представљало, и још увек представља, велики изазов за државне институције. Затварањем тзв. „балканске руте“, миграторни токови су успорени и постоји велики број миграната који се дуже задржавају у Србији. Међу њима је континуирано и одређени број деце (око 40% у укупној популацији избеглица и миграната) која у Србији бораве са породицама или самостално (малолетници без пратње), а од почетка рата у Украјини број ученика избеглица (страних држављана) из Украјине и Русије је у порасту. У складу са законском регулативом у Србији су током 2013. године уписани први ученици тражиоци азила у Србији (у основну школу у Боговађи), док је у 2014. години у образовни систем укључено још седморо ученика. У 2015. години години, у првих 6 месеци је у основну школу уписано 30 ученика тражилаца азила. У току школске 2016/17. године покренут је организован процес укључивања деце и младих

миграната/азиланата/избеглица у образовни систем Србије. Од маја 2017. године број ученика је порастао на 150 (у неким периодима и по 450).

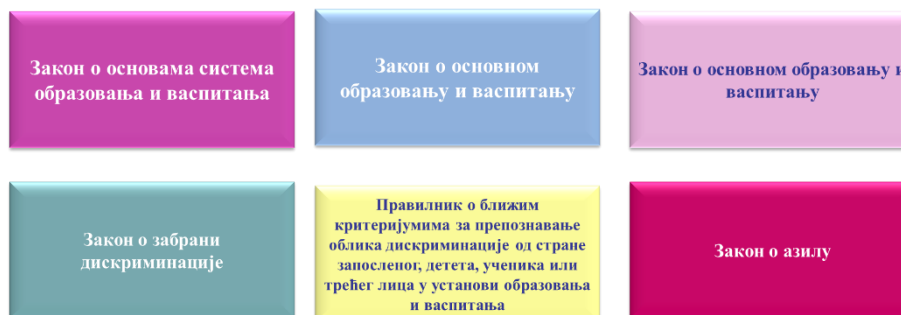
СТРУЧНО УПУТСТВО

У мају 2017. године Министарство просвете је израдило *Стручно упутство за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања* (Стручно упутство) чиме се потврдило стратешко опредељење да се обезбеде неопходни системски услови потребни за успешно реализовање овог процеса.

Стручно упутство се односи на одредбе које се тичу уписа ученика у школу, а садржане су у следећим законским документима:

- Закону о основама система образовања и васпитања,
- Закону о средњем образовању и васпитању,
- Закону о основном образовању и васпитању,
- Закону о забрани дискриминације,
- Правилнику о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања,
- Закону о азилу и другим законима којима се регулишу права детета и ученика.

Законодавни оквир

Стручним упутством уређује се „начин уписа ученика и начин пружања мера подршке укључивању у образовно-васпитни процес“, односно прецизирају се обавезе школе у вези са укључивањем и подршком образовању деце избеглица и тражилаца азила.

САДРЖАЈ СТРУЧНОГ УПУТСТВА

Упис у образовно-васпитне установе

План подршке на нивоу школе

План подршке ученику

Процена и праћење

Документација

Приликом доласка у Републику Србију малолетне избеглице / тражиоци азила који се уписују у установе образовања и васпитања, а са собом имају доказ о претходно стеченом образовању, уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе од стране надлежне институције (*Агенција за квалификације, ЕНИК НАРИК центар*).

За ученике који не поседују доказе о претходном школовању из земље порекла, примењује се Женевска конвенција о статусу избеглица која прописује да ће држава у којој избеглица борави настојати да му пружи сву помоћ како би у потпуности остварио своја права.

Приликом доласка у Републику Србију малолетне избеглице / тражиоци азила који се уписују у установе образовно-васпитног система, а који немају са собом доказ о претходно стеченом образовању, уписују се на основу претходне провере знања.

1. КОРАК: Родитељ, старатељ или установа социјалне заштите подносе захтев за упис ученика. Школа је дужна да одговори у року од 5 радних дана, а уколико не може да упише, пише се образложење и у истом року обавештава просветне саветнике задужене за инкл. образовање из надлежне школске управе

ПЛАН ПОДРШКЕ НА НИВОУ ШКОЛЕ

Стручни тим за инклузивно образовање припрема
План подршке школе укључивању ученика
избеглице/тражиоца азила - активности одељењског
старешине, припрема родитеља и ученика за долазак
новог ученика коме је потребна подршка;

Тим за претходну проверу знања укључује: преводиоца,
наставника страног језика, педагошког асистента,
координатора или члан Тима за инклузивно образовање,
секретара установе, педагошког саветника, стручну
службу установе, старатеља центра за социјални рад

складу са Законом о основама система образовања и васпитања (члан 130) Тим за инклузивно образовање образује директор установе.

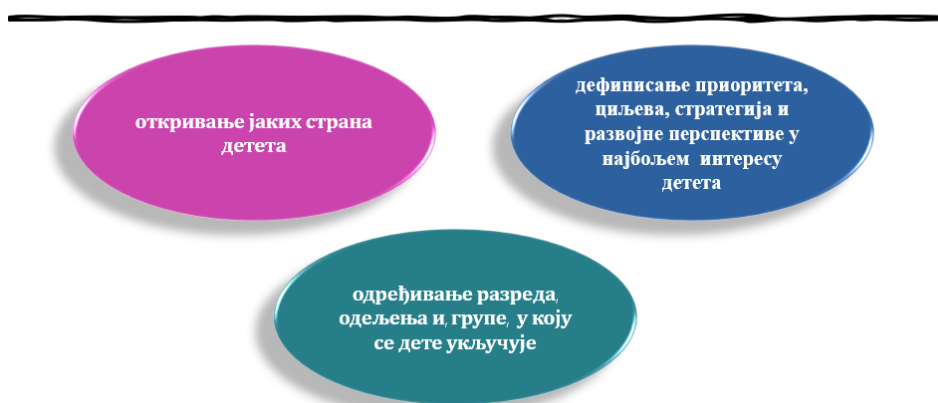
2. КОРАК: Стручни тим за инклузивно образовање школе обавезан је да сачини План подршке школе укључивању ученика избеглица/тражилаца азила. План подршке треба да садржи:

- План активности одељенског старешине
- План организације општих родитељских састанака
- План часова одељенске заједнице у циљу припреме родитеља и ученика за долазак новог ученика коме је потребна подршка
- Укључивање у редовну наставу уз индивидуализацију и диференцијацију
- Укључивање у ваннаставне активности и вршњачку подршку
- Планско укључивање породице/старатеља (сарадња и комуникација)
- Сарадња са центром за социјални рад (*у случају да то контекст захтева)
- Праћење напредовања ученика
- *Сарадња са НВО које раде у неформалном образовању (ради остваривања синергијских ефеката подршке)

Транзициони период за прелазак детета из колективног смештаја/центра/кампа из програма неформалног образовања у школу траје до месец дана У транзиционом периоду потребно је урадити претходну проверу знања.

3. КОРАК: Прву процену врши Тим за претходну проверу знања који може бити допуњен следећим члановима: преводилац, наставник страног језика, педагошки асистент (уколико већ ради у школи), старатељ центра за социјални рад или родитељ, а процену претходне провере знања завршава у року од седам дана.

Циљеви претходне провере знања:

Претходна провера знања као процес: који се обавља у току транзиционог периода:

- спонтано,
- у групи,

- у различитим ситуацијама,
- понекад индивидуално.

Други извори за процену знања су: родитељ/старатељ, волонтери, само дете, вршњаци (деца са/без родитељске пратње), НВО. Они обезбеђују информације о компетенцијама, интересовањима, искуствима, самосталност детета и др.

У интересу детета није провера претходних знања:

- у тестовним ситуацијама (израда стандардизованих тестова),
- административни приступ провери знања,
- стварање вештачких, испитних ситуација у процесу провере претходних знања...

4. КОРАК: Израда Плана подршке

План подршке ученику садржи:

- програм адаптације и превладавање стреса,
- програм интензивног учења језика средине како би сеучење језика одвијало у складу са методологијом убрзаног савладавања програма Српског као страног језика на допунским часовима, али и кроз учешће у редовној настави и ваннаставним активностима које школа реализује,
- индивидуализацију наставних активности кроз прилагођавање распореда похађања наставе, дидактичког материјала, метода и начина рада,
- укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку.

ПЛАН ПОДРШКЕ УЧЕНИКУ ТРЕБА ДА САДРЖИ

Програм адаптације и превладавање стреса

Програм убрзаног учења *Српског језика* на допунским часовима, али и кроз учешће у редовној настави и ваннаставним активностима

Индивидуализацију наставних активности кроз прилагођавање распореда похађања наставе, дидактичког материјала, метода и начина рада

Укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку

ПРЕПРЕКЕ И ИЗАЗОВИ

У раду са ученицима мигрантима / избеглицима / тражиоцима азила неретко се дешава да они немају документацију о претходном школовању те је немогуће имати увид у претходно стечено образовање и њихова постигнуће. Некада није могуће само на основу узраста одредити у који разред дете треба да буде уписано, иако је препорука да буде у вршњачкој групи. У прихватним центрима су деца која су (дуго) била искључена из образовања у земљи порекла, без образовања у транзиту, или деца која су у транзитним земљама у којима су провела дуже време имала неки вид образовања (уз честе прекиде због селидбе), као и деца која нису била никада у образовању, нити у земљи порекла, а нити у транзитним земљама. Деца су у ситуацији хроничног стреса узрокованог ситуацијом миграције, а неки долазе из земаља у којима су били изложени ратним дејствима, траумама и губицима које ситуације избеглиштва носе.

Језичка баријера – представља и најочигледнију препреку (словенски – несловенски матерњи језик, непознавање ниједног другог језика осим матерњег...).

Време – нестрпљивост и неадекватно испланирано време за прилагођавање школе потребама детета, процену његових компетенција и припрему и реализацију плана подршке.

Различити програми – разлике између програма наставе и учења у домовини и у земљи домаћину.

Траума – социјално-економска депривација – суочавање са траумом, губитком вољених, новим и непознатим окружењем, финансијском несигурношћу, смештајем (привременим / неодговарајућим у доносу на преходне услове живота или сл.).

Вршњачка група – (не)увременењена и (не)одговарајућа подршка у успостављање нових пријатељстава и уклапања у вршњачку групу.

Предрасуде, дискриминација – (не)благовремено уочена и превенирана дискриминација, предрасуде и негативни стереотипи од стране других ученика, родитеља па чак и неких наставника.

Реаговање установе – дешава се да установа не препознаје и не реагује благовремено на очигледне препреке у раду са ученицима којима је потребна подршке. У складу са изазовима потребно је да школе задовоље образовне и емотивне потребе, сходно компетенцијама ученика, тешким животним условима и ускраћењима кроз која су прошла.

Од посебног значаја је да су деца мотивисана и спремна да усвајају нова знања, да се укључе се социјалне релације које образовни систем омогућује, добијајући тиме могућност даљег напредовања и развоја на академском и личном плану.

5. КОРАК: Документација

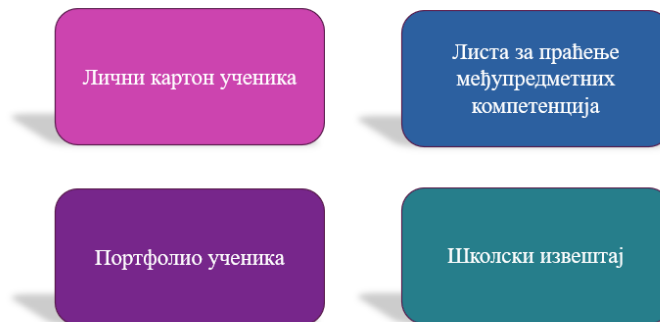
Установа о ученику води законом прописану евиденцију и педагошку документацију. Портфолио ученика садржи постигнуће ученика, извештаје о реализацији Плана подршке ученику, посебна интересовања ученика, познавање језика, преписку са родитељима или старатељима и другим установама/институцијама. Уколико ученик напусти установу у току школске године, родитељима/старатељима ученика предаје се извод из портфолија написан на српском и на енглеском језику, како би постојао доказ за наставак школовања у земљи која ће бити следећа дестинација.

Праћење напредовања ученика се врши свакодневно и ревидира се на две недеље до месец дана у зависности од процеса прилагођавања ученика и реализације планираних циљева. Родитељи или други законски заступници су укључени у целокупан процес као сарадници и морају бити обавештени и сагласни са изменама активности унутар Плана подршке ученику, пре његове реализације.

ЈАВНА ЕВИДЕНЦИЈА

ШКОЛСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Рад са ученицима мигрантима/избеглицима/тражиоцима азила, а у новије време и све више са ученицима страним држављанима, изазован је за сваку установу. Када нисте сигурни, одговор можете потражити у *Приручнику за школе у реализацији Стручног упутства за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања.*

РАЗУМЕВАЊЕ И ПРИМЕНА ПРАВИЛНИКА И ПРОТОКОЛА КОЈИ СЕ БАВЕ ПИТАЊИМА ПРЕПОЗНАВАЊА И ПОСТУПАЊА У СЛУЧАЈЕВИМА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Права детета и ученика у Републици Србији гарантују законски акти:

- Устав Републике Србије,
- Ратификовани међународни уговори,
- Кривични законик,
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,
- Законик о кривичном поступку,
- Закон о прекршајима,
- Породични закон,
- Закон о општем управном поступку,
- Закон о забрани дискриминације,
- Закон о спречавању насиља у породици,
- Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима,
- Закон о основама система образовања и васпитања,
- и други прописи и правилници којима се она регулишу.

ПРАВИЛНИК О ПОСТУПАЊУ УСТАНОВЕ У СЛУЧАЈУ СУМЊЕ ИЛИ УТВРЂЕНОГ ДИСКРИМИНАТОРНОГ ПОНАШАЊА И ВРЕЂАЊА УГЛЕДА, ЧАСТИ ИЛИ ДОСТОЈАНСТВА ЛИЧНОСТИ²

Правилником о поступању прописују се садржаји и начини спровођења превентивних и интервентних активности, услови и начини за процену ризика, начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, праћење ефеката предузетих мера и активности.

Правилник се примењује:

- У установи (установа, у смислу *Правилника о поступању* је предшколска установа, основна и средња школа и дом ученика).
- У простору установе – под простором установе подразумева се простор у седишту и ван седишта установе у ком се остварује васпитно-образовни, образовно-васпитни и васпитни рад, као и друге активности установе.

Под дискриминацијом, односно дискриминаторним понашањем, у смислу законâ и наведеног акта, подразумева се понашање којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши

² <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/65/2/reg>

пропуштање чињења (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, статус, мигранта, расељеног лица, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, социјалном и културном пореклу, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима, као и по другим основама утврђеним законом којим се прописује забрана дискриминације.

Насиље и злостављање, у смислу овог акта, јесте сваки облик једанпут учињеног, односно поновљеног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности учесника у образовању, запосленог и родитеља. Насилно понашање није у сваком случају дискриминаторно, али свако дискриминаторно јесте насилно. Вређање угледа, части или достојанства личности у установи јесте понашање лица или групе лица које може да има обележја психичког и социјалног насиља или злостављања. Када се узнемиравањем и понижавајућим поступањем повређује неко од личних својстава, понашање се квалификује као дискриминација. Превентивним мерама и активностима у установи ствара се сигурно и подстицајно окружење, негује атмосфера сарадње, уважавања и конструктивне комуникације, развија позитиван систем вредности. У примени овог акта дужност установе је да обезбеди услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој сваког учесника у образовању, заштиту од свих облика дискриминације и понашања којим се вређа углед, част или достојанство личности и социјалну реинтеграцију дискриминисаног лица и извршиоца дискриминације.

ОДГОВОРНОСТ УЧЕСНИКА ПРОЦЕСА

Одговорност запослених

Запослени својим квалитетним радом и применом различитих метода, садржаја, облика рада и активности, личним понашањем и ставом утичу, помажу и обезбеђују недискриминаторно, подстицајно, инклузивно и безбедно образовно окружење за све - учеснике у образовању, за родитеље, запослене и за трећа лица у установи и својим понашањем не подстичу, не помажу, не изазивају, не доприносе вршењу дискриминације и вређања угледа, части или достојанства личности.

Наставник, васпитач, стручни сарадник и одељењски старешина избором одговарајућих садржаја и начина рада са учесницима у образовању доприносе стицању знања, вештина и формирању ставова који утичу на промену понашања, који помажу превазилажењу стереотипа и предрасуда, повећавању осетљивости на повреде осећања других лица и група по неком од заштићених личних својстава, развијању толеранције, прихватања и уважавања различитости, конструктивног превазилажења сукоба и др.

Запослени су одговорни, нарочито, за своје изјаве и понашања којима се испољава и промовише дискриминаторно понашање, стереотипи, предрасуде и нетолеранција према припадницима мањинских и осетљивих друштвених група, посебно, у случају сметњи у развоју и инвалидитета, здравствених тешкоћа, недовољног познавања српског језика или језика на коме се изводи настава, ризика од напуштања образовања и др.

Присутни запослени и дежурни наставник, односно васпитач и сваки наставник, васпитач, стручни сарадник, одељењски старешина, дужан је да на целисходан начин увек реагује и обезбеди заштиту учесника у образовању од сваког облика дискриминације и дискриминаторног понашања, заустављањем понашања које се непосредно врши и смиривањем дискриминисаног лица, извршиоца дискриминације и посматрача.

Одговорност ученика

Ученици и одрасли, као одговорни учесници у образовању, обавезни су да:

- уважавају и поштују личност и национални, полни, верски, родни, сексуални и све друге аспекте идентитета учесника у образовању, родитеља, запослених и трећих лица;
- поштују правила установе која се односе на забрану дискриминације и дискриминаторног понашања и принципа једнаких могућности; активно учествују у активностима које се остварују у установи - одељенској заједници, ученичком парламенту и органима и телима, а које су усмерене на превенцију дискриминације и дискриминаторног понашања;
- својим понашањем не подстичу, не помажу, не изазивају, не доприносе вршењу дискриминације и вређања угледа, части или достојанства личности.

Одговорност родитеља

Родитељ је дужан да:

- у најбољем интересу детета и ученика сарађује са установом;
- учествује у мерама и активностима које се планирају, припремају и спроводе ради спречавања дискриминаторног понашања;
- уважава и поштује личност и све аспекте идентитета свог детета, друге деце, ученика, одраслих, других родитеља, запослених и трећих лица.

Родитељ детета и ученика не сме својим понашањем у установи да подстиче, помаже, изазове или на било који начин допринесе дискриминацији и вређању угледа, части или достојанства личности.

Програм превенције садржи:

- 1) начине на које се принципи једнаких могућности и недискриминације уграђују и остварују у свакодневном животу и раду установе на свим нивоима, у свим облицима рада (појединац, васпитна група, одељење, ученички парламент, стручни органи и тимови, родитељски састанци, родитељи као појединци и група, савет родитеља);
- 2) начине на које се пружа додатна подршка учесницима образовања и њиховим родитељима из мањинских и осетљивих друштвених група, а нарочито, у случају сметњи у развоју и инвалидитета, здравствених тешкоћа, недовољног познавања српског језика или језика на коме се изводи настава, ризика од напуштања образовања и васпитања и др.;
- 3) стручно усавршавање запослених ради унапређивања компетенција за промовисање и развијање културе људских права, интеркултуралности, толеранције, превазилажење стереотипа и предрасуда код учесника у образовању, рад у мултикултуралној групи, односно одељењу, стварање инклузивног окружења, препознавање дискриминације и целисходно реаговање на дискриминаторно понашање;
- 4) начине информисања о правима, обавезама и одговорностима учесника у образовању у спречавању и заштити од дискриминације и дискриминаторног понашања;
- 5) облике и садржаје рада са учесницима у образовању ради превазилажења стереотипа и предрасуда, развијања свести о опасности и штетним последицама дискриминације, унапређивања толеранције и разумевања, интеркултуралности, уважавања и поштовања различитости и др.
- 6) облике и садржаје рада са учесницима у образовању који трпе, чине или сведоче дискриминаторно понашање;
- 7) начине, облике и садржаје сарадње са родитељима, јединицом локалне самоуправе, надлежним органима, службама и др.;
- 8) начине поступања у случајевима подношења пријаве установи, односно притужбе Поверенику и кривичне пријаве надлежном органу због дискриминаторског поступања и поступања којима се вређа углед, част или достојанство личности;
- 9) начине праћења, вредновања и извештавања органа установе о остваривању и ефектима програма спречавања дискриминације и дискриминаторног понашања.

!Директор образује Тим за заштиту.

Стални састав једног тима за заштиту чине: директор, стручни сарадник-педагог и психолог и секретар установе, а повремено се могу укључивати чланови за конкретне случајеве, из реда наставника и васпитача установе, а може из реда родитеља, ученичког парламента, јединице локалне самоуправе, односно стручњака за поједина питања.

Број и састав чланова *Тима за заштиту* зависи од величине и специфичности установе (ниво, врста, организација рада, издвојена одељења, број учесника у образовању из мањинских и осетљивих друштвених група и др.).

Задаци *Тима за заштиту* обухватају следеће:

- 1) анализирање стања у остваривању равноправности и једнаких могућности;
- 2) припремање програм превенције;
- 3) информисање учесника у образовању, запослене и родитеље о планираним активностима и могућностима пружања подршке и помоћи;
- 4) учешће у пројектима и обукама за развијање потребних знања и вештина за превенцију и поступање у случајевима дискриминаторног понашања;
- 5) предлагање мера за унапређивање превенције и заштите од дискриминације, организује консултације и учествује у доношењу одлука о начину поступања у случајевима сумње на дискриминаторно понашање;
- 6) укључивање родитеља у планирање мера и спровођење активности за спречавање и сузбијање дискриминаторног понашања;
- 7) праћење и процењивање ефеката предузетих мера и активности за спречавање и сузбијање дискриминаторног понашања и даје одговарајуће предлоге директору;
- 8) сарадњу са стручњацима из других надлежних органа, организација, служби и медија ради свеобухватне заштите деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања;
- 9) вођење и чување посебне документације о случајевима и појавним облицима дискриминације, броју пријава и притужби, броју спроведених неформалних и формалних поступака, њиховом исходу;
- 10) извештавање стручних тела и органа управљања.

Матрица за процену ризика од дискриминаторног понашања учесника у образовању

Елементи матрице су:

1) узраст учесника у образовању;

2) интензитет, трајање и учесталост дискриминаторног понашања;

3) облик и начин дискриминаторног понашања – узнемиравање и понижавајуће поступање;

4) последица дискриминаторног понашања.

Редослед поступања у интервенцији

- 1) Проверавање добијене информације да се дискриминаторно понашање припрема или се догодило обавља се прикупљањем информација – директно или индиректно.
- 2) Заустављање дискриминаторног понашања и смиривање учесника јесте обавеза свих запослених у установи, а нарочито најближег присутног запосленог, дежурног наставника, односно васпитача или радника обезбеђења да одлучно прекине све активности, раздвоји и смири учеснике.
- 3) Обавештавање и позивање родитеља је обавеза установе.
- 4) Прикупљање релевантних информација и консултације врше се у установи ради: разјашњавања околности, анализирања чињеница на што објективнији начин, процене нивоа дискриминације, ризика и предузимања одговарајућих мера и активности, избегавања конфузије и спречавања некоординисане акције.
- 5) Предузимање мера и активности према учеснику у образовању, и то за све нивое дискриминације.

ПРАВИЛНИК О ПРОТОКОЛУ ПОСТУПАЊА У УСТАНОВИ У ОДГОВОРУ НА НАСИЉЕ, ЗЛОСТАВЉАЊЕ И ЗАНЕМАРИВАЊЕ ³

Стратешко планирање превенције

Програм заштите од насиља утврђује се на основу анализе стања безбедности, присутности различитих облика и интензитета насиља, злостављања и занемаривања, специфичности установе и резултата самовредновања и вредновања квалитета рада установе. Планом заштите од насиља на годишњем нивоу дефинишу се превентивне и интервентне активности, одговорна лица и временска динамика њиховог остваривања и саставни је део годишњег плана рада установе. Приликом израде програма заштите од насиља неопходно је да планиране активности одражавају актуелне потребе школе на основу анализе стања (сигурност и безбедност ученика, анализа ситуација насиља и ризичних понашања ученика из претходне школске године и сл.).

У установи се интервенише на насиље, злостављање и занемаривање, када се оно дешава или се догодило између:

- 1) деце или ученика (вршњачко насиље);
- 2) запосленог и детета, односно ученика;
- 3) родитеља и детета, односно ученика;
- 4) родитеља и запосленог,
- 5) трећег лица у односу на дете, ученика, запосленог или родитеља.

Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се

³ <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2024/11/6>

догађа или где се припрема. Изменама и допунама *Правилника* јача се васпитна улога школа и образовног система за превенцију и одговор на насиље. Донете су ради усаглашавања са изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања. Најзначајнија измена односи се на увођење процедура поступања запослених у кризним ситуацијама.

Кризна ситуација

Након трагичних мајских догађаја неопходно је било прецизирати и формализовати поступање, дефинисати нове ситуације и унапредити процедуре поступања у кризним ситуацијама.

Време реаговања

Оснаживање запослених у школама за благовремено реаговање у кризним ситуацијама у циљу ублажавања и минимизирања последица који кризни догађај може да има по физичко и ментално здравље ученика и запослених и по организацију рада и функционисање установе.

ЦИЉЕВИ ПРЕВЕНТИВНИХ АКТИВНОСТИ

Подизање нивоа свести и осетљивости детета и ученика, родитеља и свих запослених за препознавање свих облика насиља, злостављања и занемаривања

1

Спознаја и емпатија

Неговање атмосфере сарадње и толеранције, уважавања и конструктивне комуникације у којој се не толерише насиље, злостављање и занемаривање

2

Толеранција

Истицање и унапређивање знања, вештина и ставова потребних за конструктивно реаговање на насиље

3

Знања и вештине

Обезбеђивање заштите детета и ученика, родитеља и свих запослених од насиља, злостављања и занемаривања

4

Заштита

Облици насиља и злостављања

Физичко насиље и злостављање је понашање које може да доведе до стварног или потенцијалног телесног повређивања детета, ученика или запосленог; физичко кажњавање деце и ученика од стране запослених и других одраслих особа.

Психичко насиље и злостављање је понашање које доводи до тренутног или трајног угрожавања психичког и емоционалног здравља и достојанства детета и ученика или запосленог.

Социјално насиље и злостављање је понашање којим се искључује дете и ученик из групе вршњака и различитих облика социјалних активности, одвајањем од других, неприхватањем по основу различитости, ускраћивањем информација, изоловањем од заједнице, ускраћивањем задовољавања социјалних потреба.

Електронско насиље и злостављање је злоупотреба информационих технологија која може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта (web site), четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже и сл.

⁴Други облици насиља и злостављања:

- злоупотреба детета и ученика,
- сексуално насиље,
- насилни екстремизам,
- трговина људима,
- експлоатација детета и ученика,
- занемаривање и немарно понашање.

Нивои насиља

Разврставање насиља, злостављања и занемаривања на нивое има за циљ обезбеђивање уједначеног поступања (интервенисања) установа у ситуацијама насиља и злостављања када су актери деца, односно ученици (дете → дете, ученик → ученик, дете и ученик → запослени).

Исти облици насиља, злостављања и занемаривања могу да се појаве на више нивоа (први, други и трећи ниво), али се разликују у интензитету, степену ризика, учесталости, последицама и учесницима.

Први ниво вршњачког насиља

- Облици физичког насиља и злостављања су, нарочито: ударање чврга, гурање, штипање, гребанье, гађање, чупање, уједање, саплитање, шутирање, прљање, уништавање ствари.
- Облици психичког насиља и злостављања су, нарочито: омаловажавање, оговарање, вређање, ругање, називање погрдним именима, псовање, етикетирање, имитирање, "прозивање".
- Облици социјалног насиља и злостављања су, нарочито: добацивање, подсмевање, искључивање из групе или заједничких активности, фаворизовање на основу различитости, ширење гласина.
- Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито, неумесно, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикулација.
- Облици насиља и злостављања злоупотребом информационих технологија и других комуникационих програма су, нарочито: узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука СМС-ом, ММС-ом.

⁴ Илустрација је преузета са линка <https://images.app.goo.gl/xGJL92pMoB1DZRFe8>

Интервенција на првом нивоу

На првом нивоу, по правилу, активности предузима самостално одељењски старешина, наставник, односно васпитач, у сарадњи са родитељем, у смислу појачаног васпитног рада са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика и индивидуално.

Изузетно, ако се насилно понашање понавља, ако васпитни рад није био делотворан, ако су последице теже, ако је у питању насиље и злостављање од стране групе према појединцу или ако исто дете и ученик трпи поновљено насиље и злостављање за ситуације првог нивоа, установа интервенише активностима предвиђеним за други, односно трећи ниво.

Други ниво вршњачког насиља

- Облици физичког насиља и злостављања су, нарочито: шамарање, ударање, гажење, цепање одела, "шутке", затварање, пљување, отимање и уништавање имовине, измицање столице, чупање за уши и косу.
- Облици психичког насиља и злостављања су, нарочито: уцењивање, претње, неправедно кажњавање, забрана комуницирања, искључивање, манипулисање.
- Облици социјалног насиља и злостављања су, нарочито: сплеткарење, ускраћивање пажње од стране групе (игнорисање), неукључивање, неприхватање, манипулисање, искоришћавање.
- Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито: сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.
- Облици насиља и злостављања злоупотребом информационих технологија су, нарочито: оглашавање, снимање и слање видео записа, злоупотреба блогова, форума и четовања, снимање камером појединаца против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика.

Интервенција на другом нивоу

На другом нивоу, по правилу, активности предузима одељењски старешина, односно васпитач у дому ученика, у сарадњи са тимом за заштиту и обавезно учешће родитеља ученика, у смислу појачаног васпитног рада, као и могућност предлагања покретања васпитно-дисциплинског поступка.

Трећи ниво вршњачког насиља

- Облици физичког насиља су: туча, дављење, бацање, проузроковање опекотина и других повреда, ускраћивање хране и сна, излагање ниским температурама, напад оружјем и сл.
- Облици психичког насиља су: застрашивање, уцењивање уз озбиљну претњу, изнуђивање новца или ствари, ограничавање кретања, навођење на коришћење

наркотичких средстава и психоактивних супстанци, укључивање у деструктивне групе и организације и сл.

- Облици социјалног насиља су: претње, изолација, малтретирање групе према појединцу или групи, организовање затворених група (кланова) које има за последицу повређивање других и сл.
- Облици сексуалног насиља: завођење ученика од стране запослених, злоупотреба ауторитета, поверења, или утицаја над дететом/учеником подвођење, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест и сл.
- Облици насиља злоупотребом информационих технологија, друштвених мрежа и других дигиталних канала комуникације су: злоупотреба друштвених мрежа, блогова, форума и четовања у циљу слања претњи и угрожавања сигурности, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, дечија порнографија и сл.

Интервенција на трећем нивоу

На трећем нивоу, по правилу, активности предузима директор са тимом за заштиту, уз обавезно укључивање родитеља и надлежних органа и организација (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција, јавно тужилаштво и друге надлежне организације). На трећем нивоу обавезно се покреће васпитно-дисциплински поступак.

Уколико присуство родитеља није у најбољем интересу ученика, тј. може да му штети, угрози његову безбедност или омета поступак у установи, директор обавештава центар за социјални рад, односно полицију или јавног тужиоца.

Тим за заштиту процењује да ли је неопходно да се током трајања васпитно-дисциплинског поступка ученик удаљује из процеса непосредног образовно-васпитног рада и осталих облика образовно-васпитног рада најкраће пет радних дана, а најдуже до окончања васпитно-дисциплинског поступка, уважавајући ризике, досадашње понашање ученика и изречене мере, последице и околности ситуације, безбедност, узраст и развојне карактеристике детета и сл.

Извештавање и документација

Установа:

- 1) прати остваривање програма заштите установе;
- 2) евидентира случајеве насиља, злостављања и занемаривања другог и трећег нивоа;
- 3) прати остваривање конкретних планова заштите другог и трећег нивоа;
- 4) укључује родитеља у васпитни рад у складу са врстом и нивоом насиља и праћење ефеката предузетих мера и активности;
- 5) анализира стање и извештава.

Одељењски старешина/васпитач:

- 1) бележи насиље на првом нивоу;
- 2) прати и процењује делотворност предузетих мера и активности;

- 3) подноси извештај тиму за заштиту, у складу са динамиком предвиђеном програмом заштите.

Тим за други и трећи ниво насиља:

- 1) води документацију (службене белешке и сви други облици евидентирања података о лицу, догађају, предузетим радњама и др.);
- 2) води, чува и анализира за потребе установе психолог или педагог, а изузетно, други члан Тима за заштиту кога је одредио директор.

!Тим подноси извештај директору два пута годишње.

!Директор извештава орган управљања, савет родитеља и ученички парламент.

Извештај о остваривању програма заштите

Извештај о остваривању програма заштите је саставни део годишњег извештаја о раду установе и доставља се Министарству, односно надлежној школској управи.

Извештај садржи, нарочито:

- анализу ефеката превентивних мера;
- анализу активности и резултате самовредновања у овој области;
- број и врсту случајева насиља, злостављања и занемаривања;
- предузете интервентне мере и активности, као и њихове ефекте.

Директор одлучује о дозволи приступа документацији и подацима у поступку заштите детета и ученика, осим ако је на основу закона, а на захтев суда, односно другог надлежног органа обавезан да их достави. Коришћење документације у јавне сврхе и руковање подацима мора бити у складу са законом. На основу анализа стања, праћења насиља, злостављања и занемаривања, вредновања квалитета и ефикасности предузетих мера и активности у области превенције и интервенције, установа дефинише даљу политику заштите деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања.

За трећи ниво насиља и злостављања директор установе подноси пријаву надлежним органима, организацијама и службама и обавештава Министарство, односно надлежну школску управу, у року од 24 сата!

Пре пријаве обавља се разговор са родитељима, осим ако тим за заштиту, надлежни јавни тужилац, полиција или центар за социјални рад процене да тиме може да буде угрожен најбољи интерес детета и ученика.

Уколико је комуникација са медијима неопходна, одговоран је директор, осим ако је директор учесник насиља, злостављања или занемаривања. У том случају комуникацију са медијима остварује председник органа управљања.

Кризни догађај

Кризни догађај је у већини случајева непредвидив догађај са потенцијално негативним последицама. Тај догађај и његове последице могу проузроковати значајну штету особама које су непосредно или посредно изложене кризном догађају.

Кризни догађај карактерише број жртава (повређених или настрадалих), материјална штета, психолошке реакције појединца и/или заједнице у целини, као и солидарност у сврху отклањања последица

Кризни догађаји су:

- Природна смрт детета/ученика;
- Покушај убиства и убиство детета/ученика (у установи или ван ње);
- Покушај самоубиства ученика и самоубиство (у установи или ван ње);
- Природна смрт, самоубиство или убиство запосленог у установи;
- Саобраћајна незгода у којој је повређено или настрадало дете, односно ученик и/или запослени у установи;
- Нестанак детета/ученика;
- Масовно тровање у простору установе;
- Дојава о подметнутој експлозивној направи у установи или терористичком нападу и слично;
- Талачка криза;
- Насиље већих размера (масовне туче, вишеструка убиства, терористички напади);
- Техничко-технолошке опасности (експлозија, изливање, испаравање отровних материја и пожар);
- Природне катастрофе (поплаве, земљотреси, пожари...);
- Епидемија која је обухватила територију/општину на којој се налази установа;
- Други кризни догађаји, у смислу овог правилника.

Установа формира тим за кризне догађаје у оквиру тима за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, као његов обавезни део. Тим за кризне догађаје формира се у циљу ефикасног поступања установе у кризним догађајима. Програм поступања установе у кризним догађајима израђује се као обавезни и саставни део програма заштите од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања.

Чланови тима за кризне догађаје могу бити чланови тима за заштиту, као и други одговарајући запослени, представници родитеља и представници спољашње мреже заштите.

Директор доноси решење којим се дефинише улога чланова тима за кризне догађаје, односно одређује чланове тима који ће обављати послове и активности које се односе на координацију, пружање психосоцијалне подршке и информисање.

Координација обухвата активности - планирања, организације, координације и сарадње са спољном заштитном мрежом, праћења и евалуације.

Психосоцијална подршка обухвата активности праћења реаговања, процена потреба за психосоцијалном подршком, пружање индивидуалне и групне подршке, процена потребе за укључивањем мобилног тима и уколико до тога дође, сарадња са мобилним тимом. Информисање обухвата активности прикупљања, проверавања, селекције, дистрибуције информација, као и припреме саопштења.

ПРЕПОЗНАВАЊЕ СТРЕСА РОДИТЕЉА/СТАРТЕЉА УЧЕНИКА И ПРУЖАЊЕ ОДГОВАРАЈУЋЕ ПОДРШКЕ И ПРЕПОЗНАВАЊА СОПСТВЕНОГ СТРЕСА – РАЗВИЈАЊЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЉАЊА СТРЕСОМ

Стрес утиче на организам на свим нивоима функционисања. Промене на једном нивоу повезане су са променама на другом. Према Оксфордском речнику енглеског језика термин *стрес* је у употреби још од четрнаестог века, и као такав попримио је велики број значења и облика, а многе научне дисциплине проучавале су различите аспекте стреса.

Свако неспецифично стање организма изазвано крајњим дејствима физичке и социјалне средине називамо стресом.

Да би постојао доживљај стреса мора постојати објективни догађај, ситуација коју појединац перципира као захтев, као притисак околине

Људи се разликују у својим индивидуалним и групним реакцијама на потенцијално стресни догађај, а у колико не постоји реакција на неки догађај који је потенцијални стресор, нема ни стреса

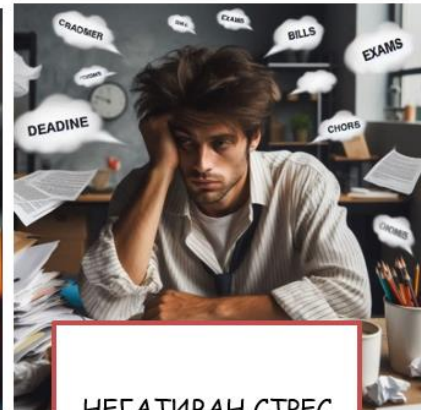
Треба знати да *одређена количина* стреса није сувишна. Савршена адаптација, без конфликта, без стреса и противуречности, осиромашила би наше животе

Стрес постаје **проблем** када личност не може на изазове да одговори на најбољи могући начин

Лазарус и Фолкман, под стресом подразумевају посебну категорију искуства за коју је карактеристично да особа процењује да ситуација захтева улагање повећаних напора у циљу адаптације, тј. да особа опажа несклад између својих капацитета и захтева ситуације и да се, у складу с тим, јављају карактеристичне промене на психолошком и физиолошком плану.

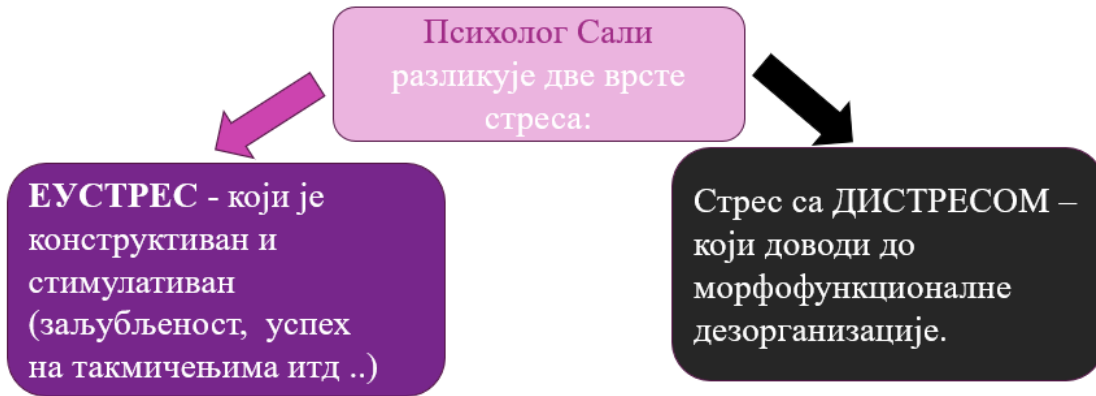
Позитиван стрес није лош!

- ✓ Стрес се најсрећније савладава у стваралаштву.
- ✓ Стрес је проблем друштвене и индивидуалне егзистенције, а неки облици благог стреса нису штетни већ су неопходни су за нормалан развој јединке.
- ✓ Психофизиолог Левајн је експериментално потврдио да рано излагање благим стресним ситуацијама утиче на сазревање нервног механизма који управља хормоналним системом и који допрема хормоне битне за адаптацију на стресна стања.

Еустрес (eustress) и дистрес (distress)

Стрес има своје компоненте, а представљају их стресни догађаји или стресори, субјективна процена догађаја и стање организма које карактерише измењено психофизиолошко функционисање.

- Стресори могу бити дуготрајни (нпр. рат, болест, избеглиштво) и краткотрајни (нпр. аутомобилска несрећа).
- У зависности од дужине трајања стреса зависе и његови ефекти.
- Неке студије указују да очекиваност или изненадност догађаја могу да увећају или умање стрес.
- Различити интервентни програми, посебно они намењени деци, уводе фактор антиципације и припрему за стресни догађај како би се умањили негативни ефекти.

Породица и стрес

Како је породица кључна за социјални и емоционални живот особе, тако је уједно и важан извор стреса. Стрес који се доживљава изван породице, проживљава се у породици јер породица посредује у процесу доживљавања стреса. У породици појединац налази снаге за суочавање са стресом кроз јачање једних механизма и слабљење неких других.

Породични односи за појединца могу бити стресни на више начина:

⁵ Илустрација је преузета са линка <https://images.app.goo.gl/dXogwXDkocNNQW8m9>

- начином како су уређени,
- променама које наступају у породици,
- особинама појединих чланова,
- начином изражавања осећања, односно комуникацијом међу члановима.

Родитељство

На родитељство се у нашем друштву гледа као на начин утицања на раст и развој детета, али се мало литературе бави растом и развојем родитеља и њиховим проблемима.

Гордон указује на појаву да нешто чудно почне да се дешава када човек постане родитељ, наводећи да родитељи забораве да су и даље људска бића која смеју да погреше, да се насмеју, те да морају носити тај терет одговорности и заборавити на сопствене потребе.

Веза брачних односа и родитељства

Начин на који родитељи обављају родитељску функцију има трансфер на њихов брак и може бити извор стреса:

недоследно родитељство

распад брака

Недоследно родитељство препознајемо када родитељи нису доследни и ефикасни у васпитним поступцима приликом дисциплиновања деце што може, код слабог праћења дететовог понашања, довести до делинквентног понашања деце, а потврду за то имамо у резултатима истраживања

Радионица: Стратегије у раду са родитељима

Ова активност се може организовати на нивоу школе, а њен основни циљ јетсе да пружи подршку запосленима у развијању стратегије за рад са родитељима, нарочито када се у пракси суочавају са изазовним ситуацијама као што су стрес, строги или недоследни родитељи. Учесници вежбе ће бити оснажени у обухватнијем разумевању различитих облика родитељског понашања и начина на који оно утичу на децу; у развијању стратегија за подршку родитељима у превазилажењу стреса и реаговања у стресним ситуацијама; у јачању вештина комуникације у раду са родитељима.

Опис активности: Учесници су подељени у групе, у оквиру којих промишљају о припремљеним питањима и датом контексту, бележе своје одговоре и развијају стратегију

која нуди одговарајућу подршку у раду с родитељима. Свако питање је ситуативни комплекс, веома често присутан у школској пракси.

Разумевање контекста

Родитељи из незнања или неких других разлога, често не постављају границе својој деци, чиме повећавају своје незадовољство, не усмеравају дете на одговарајући начин и суочавају се с изазовима неадекватног родитељства. Дете коме је све дозвољено, заправо је занемарено, као и оно коме је све ускраћено. Детету су потребни структура, границе и усмеравање. Родитељима је потребна подршка од стране породице, пријатеља, институција. Родитељи често имају и стресове везане за школовање свог детета, а добрим делом доприносе настанку и појачавању стреса деце од школе.

Питања за разматрање:

- ✓ Које стратегије можемо применити у раду са родитељима?
- ✓ Када препознајемо да су родитељи у стресу... Како реагујемо?
- ✓ Када препознајемо да су родитељи престоги према својој деци...
- ✓ Када препознајемо да су родитељи недоследни према васпитању своје деце...
- ✓ Како можемо подржати родитеље у овој ситуацији?
- ✓ Који ресурси или алати су нам потребни да би смо успешно помогли родитељима?
- ✓ Како можемо укључити друге институције или појединце у подршку родитељима?

Илустративни пример могућег резултата рада група / предлога стратешког плана за подршку родитељима у превазилажењу стресних ситуација може обухватити неколико корака, и то:

Корак 1: Организовати индивидуални састанак са родитељем у пријатном и подржавајућем окружењу.

Корак 2: Слушати родитеља са емпатијом и без осуђивања, пружити простор да изрази своје бриге.

Корак 3: Понудити практичне савете и ресурсе, као што су контакти за психолошку подршку или групе за самопомоћ.

Корак 4: Пратити стање родитеља и редовно комуницирати како би се осигурало да добија потребну подршку.

Могућа питања за родитеље:

- ✓ Очекујете ли превише од свог детета?
- ✓ Размишљате ли о ономе што захтевате од свог детета?
- ✓ Узимате ли у обзир његово/њено расположење или потенцијални проблем?
- ✓ Показујете ли негативан став према тренутно важећим програмима наставе и учења, наставницима, начину подучавања, начину оцењивања?
- ✓ Ако имате негативан став према наставницима или програмима наставе и учења, јесте ли барем покушали унапредити оно што вам се чини неадекватним у школи?

- ✓ Западате ли у резигнацију? Сматрате ли да није и на вама да мотивишете ваше дете, већ да је то искључиво улога наставника?
- ✓ Сарађујете ли редовно са наставницима и школом? Како сте задовољни сарадњом?

Оваква вежба може помоћи и подстаћи наставнике, стручне сараднике и чланове школских тимова да повежу своја искуства (свако из своје перспективе) и да осмисле јединствен заједнички план са јасним структуром активности и усаглашеним улогама сваког учесника процеса. Њихов хармоничан однос и интеракција, од кључног су значаја за успешну сарадњу породице и школе. Бенефити добро организоване сарадње породице и школе су бројни, а пре свега односе се на позитивне аспекте дечијег развоја у области социјализације, понашања, образовног успеха, мотивације за учење и слично. Поред бенефита дечијег развоја, добро организована сарадња води добробитима свих учесника процеса, а пре свега, родитеља и наставника (формирање позитивне школске климе, самопоуздање родитеља, задовољство у области родитељства, бољем разумевању процеса, квалитетнијој комуникацији и сарадњи...).

Стрес дече

Циљ је научити дете принципима емоционалне контроле у нормалним (очекиваним, уобичајеним) развојним кризама и ситуацијама.

Важно је научити дете:

- како да живи најбоље што може у ситуацији коју не може значајно да промени.
- како да промени оне аспекте ситуације на које може утицати, а које до сада или није покушавало да мења или су покушаји били непродуктивни.
- да су потребна су нова знања и вештине, мишљења, осећања и понашања.

Технике учења прилагођавају се узрасту детета.

Стратегије

Настава – место где стрес (на/не)стаје

Квалитетна настава коју мора систем да обезбеди свим ученицима, а посебно мигрантима, подразумева јасноћу изложеног, већу активност ученика, подстицање на солидарност и емпатију међу ученицима, као и подстицање на разумевање и прихватање различитости коју наставник показује.

Технике учења треба прилагодити узрасту и емоционалном стању детета.

Почните од онога што дете зна

Питајте за неколико речи матерњег језика детета које можете да користите у школи. То истовремено шаље детету поруку прихватања и умањује иницијални когнитивни притисак да се споразумева на језику којим не влада. Речи као што су „јести“, „слушати“, „тоалет“, „помоћ“, „молим“, „хвала“, могу бити изузетно корисне.

Почните полако

Пре него што изразите језичка очекивања од деце, омогућите им да се осећају опуштено у учионици и школи. На почетку је довољно да им се насмешите и да их поздравите. Кода им се обраћате на језику којим не владају у потпуности, оно што говорите повежите са сликама, гестовима, показивањем да би деца имала више могућности изражавања, а не само вербални.

Понављајте

Понављање је веома добра стратегија, јер деца пруже поновљену могућност да разумеју о чему се говори. Уколико се понавља једна реч дете ће је лакше усвојити. Наставници/цемогу да наглашавају речи, или да мање познате речи ставе близу краја или на сам крај реченице.

Сада и овде

Од изузетног значаја је да комуникација буде везана за сада и овде. То помаже детету да повеже знак и означено, реч и оно што реч означава, а у исто време наставнику/цида разуме о чему дете говори.

Проширивање и продужавање

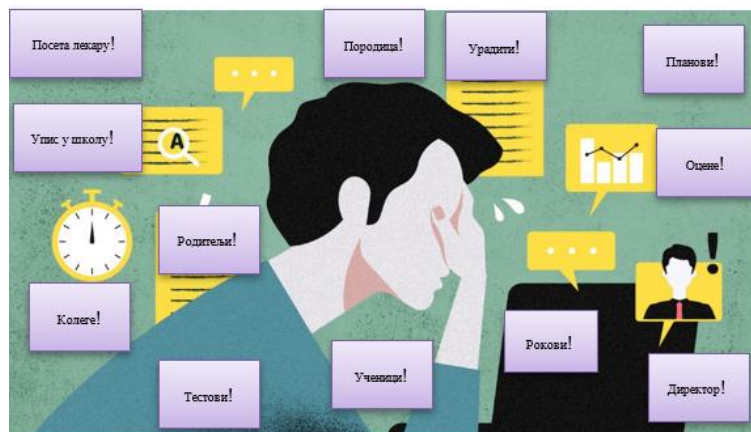
Проширујте знања постепено, повезујте их за већ постојеће и продужите време усвајања сваком детету према његовим индивидуалним способностима.

Индивидуални план подршке анализира живот сваког детета, капацитете, схватање породичног окружења и утицај породичних односа на ментално здравље и целокупни развој детета. Тако се ствара однос професионалац - родитељ/старатељ/хранитељ/васпитач или наставник.

План подршке ученику прописан *Стручним упутством* садржи:

- програм адаптације и превладавање стреса;
- програм интензивног учења језика средине како би се учење језика одвијало у складу са методологијом убрзаног савладавања програма српског језика као страног на допунским часовима, али и кроз учешће у редовним наставним и ваннаставним активностима уз вршњачку подршку,
- индивидуализацију наставних садржаја кроз прилагођавање похађања наставе, дидактичког материјала, метода и начина рада.

Стрес наставника

Мали свакодневни → недостатак времена, собраћајна гужва, нељубазна продавачица....

Резултат свакодневних проблема је кумулативан.

„Кап која је прелила чашу“ – може снажно утицати на наше функционисање и здравствено стање.

Хронични интензивни стресори:

- стални дугови и немаштина;
- дуготрајне болести;
- трајне свађе у породици;
- трајно незадовољство и проблеми у послу;
- трајни проблеми везани уз родитељску улогу.

Когнитивна интерпретација:

- претварање ирационалних веровања у рационална;
- претварање претње у изазов;
- мисли не смемо доживљавати као чињенице.

СВЕТЛО ЈЕ У ОЧИМА ПОСМАТРАЧА!

Заштитите се од сагоревања на послу!

ДРУГИ ДЕО

ФУНКЦИОНАЛНИ АСПЕКТИ НАСТАВЕ – РАЗВИЈАЊЕ ЈЕЗИЧКЕ И ИНТЕРКУЛТУРНЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ

МЕТОДИЧКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ НАСТАВЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Организација наставе српског језика као страног наставницима неретко представља велики изазов у погледу бројних организационих питања:

- Који је тип наставе да изаберам?
- Који тип часа применити и, у складу са тим, које методе изабрати?
- Како да остварим сарадњу са колегама који предају друге предмете?
- Како креирати позитивну емоционалну атмосферу за учење у којој се осећамо добро и моји ученици и ја?
- Како да изаберам одговарајући материјал који одговара индивидуалним потребама ученика?
- Како да вршим процену знања?
- Како да користим програм наставе и учења?
- ...

Не постоји једноставан одговор на ова и слична питања. Методичком приступу настави српског као страног језика, претходи испуњеност комплексних захтева постављених пред све учесника процеса, јер ученици који не познају језик образовања изискују нарочиту подршку и организацију рада. Пре свега, улога школског кружења јесте да обезбеди оптималну потпору у складу са законским обавезама и низом педагошких, психолошких и лингвистичких начела. Истовремено, основни задатак наставника јесте да изабере и интерпретира одговарајући језички садржај у складу са програмом и у оквиру предвиђеног времена, на начин који је разумљив свим ученицима и који је довољно инспиративан да изазове језичку реакцију од стране ученика, а као коначни циљ – развијање комуникативне компетенције која омогућава ученику да се користи одговарајућим језичким средствима у циљу обављања писмене и усмене комуникације, остваривања интеракције и преношења информативних и других садржаја у приватном, јавном и образовном контексту, ослобођени страха од грешака. Комуникативна компетенција се развија у оквиру наставе свих предмета, а настава српског као страног језика треба да буде место где се она успоставља, развија и грана према нејезичким предметима.

Да би коришћене методе и средства дали задовољавајући резултат, наставу је потребно организовати у складу са захтевима контекста у коме се она реализује, а најпре је потребно испунити следеће услове:

- остварити одговарајућу комуникацију и пружити подршку ученицима (и њиховом окружењу) од првог дана њиховог уласка у систем образовања;
- дефинисати правила и обавезе ученика;
- познавати програм наставе и учења;
- познавати разлику у образовној природи (циљу учења) предмета: Српски језик и

- књижевност, Страни језик, Српски као нематерњи језик, Српски као страни језик;
- сарађивати са колегама који предају друге предмете;
 - диференцирати наставу у складу са индивидуалним потребама ученика;
 - бирати одговарајуће садржаје, методе и облике рада;
 - инсистирати на активности свих ученика на часу у складу са њиховим могућностима;
 - „оживљавати језик“ функционалном применом кроз теме које су блиске узрасту и интересовањима ученика;
 - уочавати, вредновати и поштовати мултикултурне вредности и различитости међу ученицима;
 - успоставити брижљиве партнерске односе и персонални приступ ученицима;
 - владати вештинама комуникације и давања повратне информације;
 - бити позитивно интониран;
 - ...

ОСНОВНЕ РАЗЛИКЕ У ОБРАЗОВНОЈ ПРИРОДИ ПРЕДМЕТА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ – СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК – СТРАНИ ЈЕЗИК – СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК

Матерњи језик представља основно средство помоћу кога појединац усваја друштвено и колективно искуство и истовремено обликује своје мисли. Он се усваја интуитивно и без постојања свесне намере. Примарни циљ наставе Српског (матерњег) језика и књижевности, у нашем образовном систему, јесте да ученици правилно користе матерњи језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању, тако што ће овладати основним законитостима матерњег књижевног језика, да стичу основна знања о улози и значају језика у националној култури и изградњи националног идентитета, и знатним делом се заснива на дидактичкој преради науке о језику.

Граматика!

14
GLAGOLSKIH
OBLIKA

1. INFINITIV
2. PREZENT
3. PERFEKAT
4. IMPERF. PREZENT
5. IMPERFEKAT
6. PLUSKVAUPERFEKAT
7. FUTUR I
8. IMPERATIV
9. POTENCIJAL
10. FUTUR II
11. GLAGOLSKI PRIZLOB PROŠLI
12. GLAGOLSKI PRIZLOB SADAŠNJI
13. RAZNOGLAGOLSKI PRIDEV
14. TROPNI GLAGOLSKI PRIDEV

ЛИЧНО	ИЗГОВОРНО
ЉУДСКИ	ЉУЧКИ
ЈЕДАНУТ	ЈЕДАМУТ
ШЕСТО	ШЕСТО
ПРЕДАКИМЕЊЕ	ПРЕГАКИМЕЊЕ
СУБОЛАРАН	СУПОЛАРАН
ИЗ КУЉЕ	ИС КУЉЕ

Императив (од лат. impero — „наредити“) или **заповедни начин** је глаголни начин којим се изражавају заповести и жеље да се обаве одређене радње; њиме се може изражавати молба, савет или наредба. Императив има само 2. лице једине и 1. и 2. лице множине. Међутим, за 3. лице једине и множине употребљава се конструкција која се састоји од речи *нека* и 3. лица једине односно множине презента глагола који се мења.

Императив у српском језику гради се тако што се на презенту основу глагола (која се добија одбијањем наставка за 3. лице множине презента) додају двојки наставци:

- -и, -и (за 2. лице једине)
- -ице, -ице (за 1. лице множине)
- -те, -те (за 2. лице множине)

Обрада граматичких садржаја обухвата фонетику, морфологију, дериватологију и синтаксу, дијалектологију, историју језика, стилистику, културу говора, ортографију, а делом и општу лингвистику.

Шта је са лектиром?

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире.

Лектира је разврстана по књижевним родовима – лирика, епика, драма и обогаћена избором нефикционалних, научнопопуларних и информативних текстова. Обавезни део лектире састоји се, углавном, од дела која припадају основном националном корпусу, али је обогаћен савременим, актуелним делима. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Српски као нематерњи језик има две варијанте – варијанта А првенствено је намењена ученицима чији матерњи језик припада несловенским језицима и који живе у хомогеним срединама, док је варијанта Б примерена ученицима чији матерњи језик припада словенским језицима и који живе у вишенационалним срединама. За варијанту А у основној школи гласи: „Циљ наставе и учења српског као нематерњег језика јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком на основном нивоу у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавање српске културе и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.” За варијанту Б циљ је нешто другачије постављен: „Циљ наставе и учења српског као нематерњег језика јесте оспособљавање ученика да води усмену и писану комуникацију са говорницима српског као матерњег језика ради каснијег пуног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и упознавање српске културне баштине и развијање интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.”

А књижевност? У програму је направљен избор текстова који су примерени узрасту и предзнању ученика, а вођено је рачуна и о репрезентативности књижевних дела. У варијанти А заступљени су лексички једноставнији текстови, а у варијанти Б они који су језички комплекснији. Поред оригиналних књижевних, програм предвиђа и конструисане и адаптиране текстове. Конструисани и адаптирани текстови примењиваће се првенствено у варијанти А, будући да језичко предзнање ученика којима је ова варијанта програма намењена слабије, те се не може очекивати да разумеју сложенији оригинални књижевни текст.

Страни језик, уколико се учи у условима организоване наставе, а не у аутентичној говорној средини, ове функције реализује у мањем обиму, а само учење страног језика отпочиње управо од формирања свесног односа према њему и намере, односно мотивације да се он учи. У том смислу, настава страног језика одвија се у говорном и социо-културном окружењу носилаца другог језика (у датом случају српског језика), у условима ограниченог времена (углавном два

⁶ Илустрација преузета са линка: <https://images.app.goo.gl/29xKRVv5NT3TDdmx8>

школска часа недељно) и ученици се припремају за неке *одложене* прилике у којима ће своје знање применити у непосредној комуникацији са изворним носиоцима језика. (Овде треба напоменути да глобално присуство ИКТ-а омогућава комуникацију на страном језику у онлајн окружењу, али се то не може сматрати аутентичном говорном средином.) Основни циљ и примарни задатак учења страног језика јесте да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за усмену и писану комуникацију, да стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.

Настава књижевности није предвиђена (осим у одељењима ученика надареним за филолошке науке), а текстови који се користе, прилагођени су узрасту и образовним потребама предмета, односно у функцији су развијања комуникативне компетенције ученика.

Како се уче граматички садржаји?⁷

Сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Грамматика се усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Српски као страни језик – САДА И ОДМАХ!

У нашем школском систему ова настава поседује једну специфичност која га разликује од матерњег и страног језика. Наиме, он јесте страни, а учи се у окружењу аутентичне говорне средине која служи као извор културолошких, лингвокултуролошких и језичких информација. Природно окружење обезбеђује му могућност динамичнијег, интензивнијег и бржег усвајања језика. У том смислу, и сам предмет Српски као страни језик има за циљ продуктивно овладавање српским језиком и оспособљавање ученика за комуникацију у свакодневним ситуацијама, као и за употребу српског језика у образовн сврхе; овладавање српским језиком у оквиру предвиђених граматичких структура и лексике, као и вештинама писаног и усменог изражавања; коришћење српског језика у комуникацији у различитим областима приватног и друштвеног живота; упознавање елемента српске културе те развијање интересовања за даље учење српског језика у страном животном окружењу. Текстови који се користе махом

⁷ Илустрација преузета са линка: <https://www.pinterest.com/pin/121245414943844438/>

морају бити адаптирани и прилагођени интересовању, узрасту ученика и њиховој комуникативној намени. Другим речима, ученици се припремају за функционалну примену језичких знања *сада и одмах* у личне и образовне сврхе.

Граматика се не искључује се из процеса наставе и учења, али фокус је стављен на функционалну граматику и применљива граматичка знања која се уз примену **комуникативне методе** на часу **интуитивно** усавршавају. Као у настави страног језика, и овде се примењује индуктивно-дедуктивни приступ усвајања граматичких садржаја кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом

познавања српског језика – на самом почетку чак и без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају и не процени се да је то неопходно. Познавање граматичких категорија вреднује се и оцењује на основу функционалне употребе у одговарајућем примереном контексту где језик није само функционални инструмент већ и облик социјалне интеракције.

ОСНОВНЕ СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ, СТРАНОГ ЈЕЗИКА И СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ	СТРАНИ ЈЕЗИК	СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК
Аутентична говорна средина – усваја интуитивно и без постојања свесне намере. Слушање, читање, писање и говор – МЕТОДИЧКЕ РАДЊЕ	Усваја се у условима организоване наставе, а не у аутентичној говорној средини. Слушање, читање, писање и говор – ЦИЉ	Учи се у окружењу аутентичне говорне средине која служи као извор свих аспеката језичких информација. Слушање, читање, писање и говор – ЦИЉ
Књижевност и лектира – Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире.	Књижевност и лектира – Настава књижевности није предвиђена (осим у одељењима ученика надареним за фн), а текстови који се користе, прилагођени су узрасту и образовним потребама предмета.	Књижевност и лектира – Није предвиђена, а текстови који се користе треба да буду конструисани и адаптирани, прилагођен интересовању, узрасту ученика и њиховој комуникативној намени.
Обрада граматичких садржаја обухвата фонетику, морфологију, дериватологију и синтаксу, дијалектологију, историју језика, стилистику, културу говора, ортографију, а делом и општу лингвистику.	Обрада граматичких садржаја – сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, без детаљних граматичких објашњења.	Обрада граматичких садржаја – фокус је стављен на функционалну граматику и применљива граматичка знања која се уз примену комуникативне методе на часу интуитивно усавршавају.

Бонус! Прочитајте аутентичне исказе ученика/студената на слици испод. Размислите да ли је тим ученицима/студентима српски језик – матерњи, нематерњи или страни језик.

- *Моји мама и тата живу стану.* (замењен презентски наставак → -у уместо -е)
- *Увече ћу идем у биоскопу.* (сложен облик футура I од енклитичког облика помоћног глагола хтети, а уместо инфинитива глагола који се мења, употребљен само облик презента)
- *Дошла сестра. / Сестра дошла.* (изостављен помоћни глагол у структури перфекта)
- *Једео сам рибу, супу и месо.* (радни глаголски придев од презентске основе)
- *Ту се налази ћамија.* (неразликовање сугласничких парова [đ] и [dž])

ЧИНИОЦИ ОД ЗНАЧАЈА ЗА УСВАЈАЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА И ЗА ОРГАНИЗАЦИЈУ КОМУНИКАТИВНИХ АКТИВНОСТИ

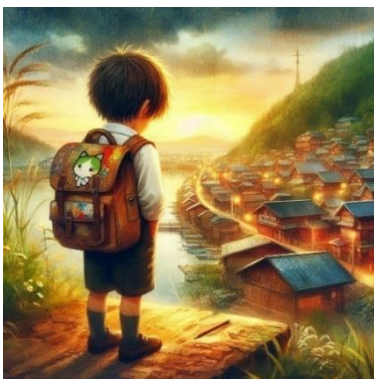
Познавање језика образовања пружа ученицима самопоуздање, самосталност и осећај припадности вршњачкој групи. Ученици страни држављани, доносе са собом и широк дијапазон различитих искустава која утичу на њихов даљи напредак и развој. Долазећи у потпуно ново и непознато окружење (веома често не својом вољом), непознавање језика образовања је још једна од препрека у низу коју морају да превазиђу. С обзиром на национални, културолошки, образовни и узрасни диверзитет ученика, важно је пажљиво диференцирати наставу, што обухвата не само познавање и примену одређених методичких поступака, већ и узимање у обзир социолингвистичких, културолошких, антрополошких и психолошких аспеката приликом остваривања процеса наставе и учења.

Питање за размишљање – Шта деца доносе са собом?

Пре него што се обратимо промишљању о томе како организовати комуникативне активности, треба размислити о следећем питању: **Шта деца доносе са собом?** Узмимо празан папир и попунимо га свим оним оним што мислимо да деца страног порекла доносе са собом у неку другу земљу у којој започињу ново поглавље у свом животу.

- Свој матерњи језик и његов граматички систем
- Своје уобичајене навике (дневна рутина)
- Животно искуство (некада праћено траумама)
- Интересовања
- Склоности
- Жеље
- Поглед на свет
- Емоције
- ...

Може се и обрнути перспектива па да питање гласи: **Шта деца остављају за собом?**

Недостајало би нам папира, зар не?!

Додатна тешкоћа за дете у новој средини

Субјективне психолошке баријере → дете је несигурно, инхибирано, плаши се да ће због тешкоћа у овладавању језиком и грешака постати предмет подсмеха својих другова из разреда, што може да га удаљи од аутентичних мотива учења језика и да блокира развој да ученици непрестано осећају радост спознавања и радост комуницирања.

Какви материјали за рад треба да буду?

- ✓ Примерени њиховим могућностима и потребама.
- ✓ Допадљиви и привлачни.
- ✓ Да садрже одговарајућу текстуалну подршку и подстицајне социјализацијске обрасце.
- ✓ Да обухватају елементе који омогућавају учење кроз игру и учење путем решавања проблема.
- ✓ Да манифестују веру у способности ученика,
- ✓ Да буду позитивно интонирани.
- ✓ Да емитују топлину и добронамерност.
- ✓ Да подстичу на вољно и функционално усвајање језика.
- ✓ Да подупиру развијање комуникативне компетенције.
- ✓ Да подржавају парадигму да грешке служе као сигнали за учење, а не за развијање страха од погрешака.
- ✓ ...

Од половине прошлог века до данас сведоци смо три доминантне истраживачке струје теоријске лингвистике које истражују и описују процес учења језика. То су контрастивна анализа, анализа грешака и теорија о међујезику. У основи, језици почивају на организовању форме и организовању значења. У зависности од приступа обради језичког материјала зависи шта ће се прво обрађивати – форма или значење (нпр. комуникативан приступ полази од значења ка форми, традиционални од форме ка значењу). Истовремено, приликом

овладавања страним језиком испољава се снажна тенденција матерњег језика, коме је подређен начин мишљења ученика и који намеће своје моделе и решења на страном језичком материјалу. Свакако, језик је, пре свега, друштвени феномен и развој комуникативне компетенције зависи од низа језичких и ванјезичких фактора. Ти фактори су бројни, а у наставку указаће се на неке од њих који су веома важни за наставу српског као страног језика.

Идентитет

- Процеси учења матерњег и страног језика одвијају се на истоветан начин.
- Везују се за примере спонтаног усвајања страног језика.
- У почетним фазама учења језика матерњи и страни језик усвајају се истоветно („тиха фаза“ – фаза ћутања, употреба готових фраза и образаца које се уче као целине и др.).
- Налажење сличности између матерњег језика и језика који се учи.

Контраст (контрастивна анализа)

- Језичке навике матерњег морају се заменити језичким навикама страног језика.
- Ако су структуре сличније стварање навика је лакше.
- Када су језички системи матерњег и страног језика различити, грешке у испољавању страног језика настају као резултат ометања матерњег језика.
- Код сличних језика долази до интерференције, односно мешање језика исте групе у писменој и усменој комуникацији.

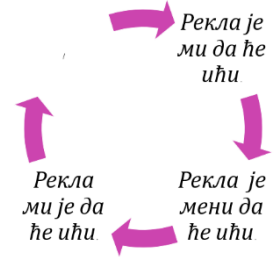
Узраст

- Постоји временски оквир у којем је усвајање језика могуће без напора и уз највиши степен остварености.
- Одређени аспекти језика се након детињства и ране адолесценције тешко усвајају.
- Одрасли имају виши ниво когнитивних способности (способности памћења, мишљења, учења) и успешнији су у усвајању речника.

Међујезик („привремена граматика“)

- Током учења страног језика ученик ствара међујезик као индивидуални језички систем.
- Акцент се са продукције страног језика преноси на откривање онога што ученик може и зна.
- Међујезик обухвата системе и превила страног језика, али и индивидуално створена правила.
- Често доводи до одустајања од нереалног циља да се постигне компетенција изворног говорника.
- Међујезик се посматра као пролазан, систематичан, динамичан, променљив и креативан систем који је у процесу развоја ка комплекснијем језичком систему. То је „привремена граматика“ – индивидуални систем карактеристичан за сваког ученика понаособ, аутономан са засебним правилима, све док се не учврсте правилне језичке навике језика који се учи.

Учење и усвајање језика

- Језик се усваја да би се користио у реалним ситуацијама, учење представља знање о језику.
- **Усвајање је спонтан и неусмераван процес, учење је свесна ментална активност памћења правила и објашњења.**
- Потребно је симулирати природне ситуације усвајања језика.

Природни редослед учења

- Истраживање на великом броју испитаника је показало да постоји готово идентичан редослед усвајања елемената страног језика.⁸
- Закључак → тај редослед је природан.

⁸ Различита истраживања која су рађена са јапанском децом која су учила енглески језик, као и код корејских студената, показала су исти редослед, односно скалу тежине усвајања граматичких морфема. Резултати ових истраживања указују да изворни језик не прави битну разлику. Сви ученици страног језика имају исту хијерархију тежине усвајања тог језика. (Маринковић, Небојша В. (2016). Граматички минимум српског као страног језика. Београд: Универзитет у Београду. Филолошки факултет)

- Ефикасност усвајања одређених граматичких структура у корелацији је са њиховом обрадом на часу, али ни наставна упутства, ни планско увежбавање, не могу променити редослед учења.
- Организација активности треба да подржи природни процес учења детета.

Увремењеност у учењу и подучавању

- Игнорисање или прескакање развојних етапа није могуће.
- Прелазак на наредни ниво могућ је ако постоји психолингвистичка спремност ученика.
- Поштује се спирална прогресија развоја знања, нови елементи се уводе уз понављање и на рачун већ усвојених.
- Преуређено увођење нових језичких структура је контрапродуктивно.

Питања за размишљање!

Који бисте од наведених фактора утицаја на учење српског као страног језика посебно издвојили, као најважније у планирању организационих активности свог предмета?

Шта бисте додали овој листи?

- уобичајене навике (дневна рутина) ученика;
- њихово животно искуство;
- узраст ученика;
- матерњи језик ученика;
- интересовања, склоности, жеље;
- поглед на свет;
- емоције;
- статус у колективу (вршњачкој групи).

ЗНАЧАЈ ЛЕКСИКЕ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Лексичка компетенција чини кључну компоненту за достизање комуникативне компетенције, која се природно намеће као један од основних циљева у учењу страних језика. Остваривању лексичке компетенције претходи усвајање бројних нивоа лексичког знања, исправно перципирање мрежа асоцијација међу речима, схватање друштвеног и културног контекста – који, превазилазећи границе језика, у великој мери утичу на његову правилну употребу.

Како би се лексика приближила ученицима и, најзад, усвојила, потребно је поставити неколико значајних питања приликом креирања материјала:

- Шта је значајно у вежби (шта желим да постигнем): а) интеракцију; б) трансакцију (једна вербална драж)?
- Како ћу уобличити вежбу?
- На које фазе ћу је поделити?
- Каква подршка је потребна ученицима?
- Који облик ћу користити на часу?
- Који ниво језичког знања очекујем?
- Када и како да дам повратну информацију?

Сва ова питања је неопходно поставити у складу са језичким предзнањем ученика: праву језичку интеракцију можемо очекивати тек ако су ученици усвојили одређену лексику. Упознавање с лексиком је прилично тешко.

Списак речи и њихових превода у свескама пркоси меморији, па чак и кад се можемо сетити речи која нам треба, то нас никад не може увести у тајне њене употребе. Треба пронаћи систематичније начине који ће ученицима помоћи с лексиком. Насумична објашњења и примери из главе усред часа могу решити неочекиване проблеме на лицу места, али лексичке јединице које се третирају на овај начин тешко да ће ући у дугорочну меморију. Није довољно знање лексике и граматике, већ шта ће с тим ученици моћи да постигну.

Приликом планирања рада на лексици, важно је узети у обзир разлику између продуктивне и рецептивне лексике, односно активног и пасивног фонда. На почетном (основном) нивоу, већина нових лексичких јединица има очигледну практичну употребу. Оне брзо постају део учениковог свакодневног српског – његова продуктивна лексика. Можете помоћи тако што ћете дати ученицима прилике да вежбају нове лексичке јединице у говорној комуникацији.

Међутим, како би ученици уопште „**проговорили**“, потребно је радити на њиховом самопоуздању. Ово се нарочито односи на ученике чији су матерњи језици фонолошки, морфолошки и у сваком другом погледу различити од српског језика. Код ових ученика може се приметити повлачење у ћутање, одбијање сарадње, пасивизација, или (знатно ређе) обратни поступци: скретање пажње, недисциплина, немир..., што се у пракси често погрешно тумачи као невоспитање, немотивисаност и недостатак жеље за учењем.

Најзад, али и пре свега, све се ово увежбава на сигурном терену у учионици где грешка не може проузроковати теже неспоразуме, али јача самопоуздање.

На крају, када са „нултог“ нивоа прелазимо на усвајање нове лексике, постоји неколико најважнијих методичких правила.

Представљање лексике

Најкорисније је када се лексичке јединице представе повезане на неки начин, у контексту, на пример:

- речи повезане истим местом или догађајем (нпр. речи за куповину, речи за школу);
- речи које имају исту граматичку и сличну употребу (нпр. описни придеви, глаголи кретања);
- речи које се могу користити за постизање успеха у посебном задатку (нпр. за наговарање пријатеља странца да посети вашу земљу).

ТЕХНИКЕ СЕМАНТИЗАЦИЈЕ РЕЧИ

Најуобичајенија техника укључује руту презентација-пракса:

Представи: прво понудите визуелну помоћ, слике, реалије или информацију о циљним лексемама и измамите речи од ученика или их сами моделујте.

Морате проверити да ли су ученици разумели како се оне формирају, шта значе и како се користе.

Вежбај: затим ученици вежбају, нпр. путем понављања, користећи их у кратким дијалозима итд.

1. Презентација – пракса (ове технике су сличне онима које се користе у процедури представи-вежбај у граматички)
2. Постоје и други начини за преношење значења. Свака лексичка јединица која следи може се семантизовати на најефектнији начин:
 - **рукавица** → пантомимом покажите како је стављате на руку
 - **одвратан** → пантомима (нпр. мирис) уз одговарајући израз лица
 - **лист** → слика
 - **кафић** → нацртајте једноставан цртеж на табли или покажите флеш картицу или слику у књизи
 - **често** → нацртајте скалу, обележите *никад* на једном крају, а *увек* на другом; означите и остале прилоге
 - **јурити** → два-три ученика одглуме
 - **уплашен** → испричајте личну анегдоту; пантомима
 - **раскрсница** → направите модел математичким штапићима или лего коцкама
 - **симс** → покажите симс на прозору у учионици
 - **експлоатација** → објасните значење уз примере
 - **нада** → дефиниција / пример
 - **трпети нешто** → испричајте кратку причу
 - **хефталица** → реалија, донесите је
 - **спустити лопту** → одглумите кратак разговор
 - **контактна сочива** → ученик који зна објасни онима који не знају
 - **умањење** → нацртајте дијаграм или графикон

Активности и игре за увежбавање лексике

Након што су ученици видели и чули нову лексичку јединицу први пут, биће им потребно да се боље упознају с њом, да вежбају препознавање, манипулисање и употребу.

Многе једноставне лексичке вежбе базирају се на:

- дискусијама, комуникативним активностима и играма по улогама;
- употреби лексике у писменим вежбама.

Типови лексичких вежби који се могу користити у настави

- повезивање речи са сликама (ова вежба може се радити на основном нивоу, а картице је једноставно наћи на интернету, такође могу се генерисати тражене илустрације уз помоћ Chat GPT апликације);
- повезивање делова израза с осталим деловима, нпр. почетак с крајем;
- повезивање речи с осталим јединицама, нпр. колокатима, синонимима, антонимима, породицом речи итд.;
- употреба префикса и суфикса у грађењу речи;
- класификовање речи у листе;
- употреба датих речи да би се урадио одређени задатак;
- попуњавање укрштеница, табела или дијаграма;
- попуњавање празних линија;
- игре памћења.

Груписање речи према њиховом значењу у контексту (породице речи)

Везивање речи за контекст

Ставите следеће речи на мапу. Речи могу да иду у круг, између кругова или у више кругова. Када завршите, упоредите своје одговоре са партнером и поразговарајте о разликама.

отићи	пауза за ручак	пријавити се	чекати
врста	од помоћи	носити	слушати
охрабрити	досије	срести	писати
исправити	тачан	одговоран	састанак

аеродорм

школа

канцеларија

Act
Go!

Језичка вежба: *Уочи разлику!*

Ова вежба ради се уз помоћ картица. Све картице у овом одељку генерисане су уз помоћ Chat GPT алата којем се, у зависности од језичког предзнања ученика, задају параметри (шта желите да буде на илустрацији). Наравно, могуће је наћи погодне „сличице“ и на интернету, али уз помоћ вештачке интелигенције можете их савршено прилагодити потребама активности које сте планирали.

Вежба се може радити на више начина:

1. У пару – ученици добијају своје картице и питањима утврђују разлике. Рецимо: „На мојој слици девојчица једе воће. На твојој?“ „На мојој слици је мачка, а на твојој?“ Тек на крају игре показују илустрације које су добили и запажају које су разлике открили, шта нису знали да објасне, где је наступио евентуални проблем због недостатка познатих речи. Непознате речи се записују на табли и даље се вежба њихова употреба.
2. Ова вежба може се радити и фронтално (са нешто слабијим учинком), али и тада је важно утврдити све непознате речи и увежбавати их на новим примерима.

Језичка вежба: *Цртање по диктату*

Ова вежба се може радити на почетном нивоу, али тек пошто ученици овладају одређеном лексиком. И овде је илустрацију генерисао ChatGPT који је добио следеће инструкције: сцена у парку, два дрвета са пуно лишћа, ведро небо са понеким облаком, дечак који седи на клупи и чита књигу, девојчица која вози бицикл, друга девојчица која се игра лоптом. Назначено је да је вежба намењена почетном нивоу.

Генерисану илустрацију преносимо уз напомену да се она може специфичним наложима побољшавати (упрошћавати или усложњавати). На овај начин можете добити потпуно специфичан и индивидуализован дидактички алат за свој час.

Један ученик добија картицу са илустрацијом и описује ученицима шта је на њој. Други ученици по опису цртају (ученик са илустрацијом вежба вештину говора, ученици који цртају вежбају вештину слушања и разумевања). **Важно је напоменути да приликом ове вежбе треба посебно водити рачуна о могућим културолошким утицајима, па ученицима који долазе из исламских земаља (и верници су) не треба давати задатак да цртају људе или животиње.** Наравно, резултати овакве вежбе могу бити неочекивани, стога је интересантно упоредити ученичке продукте и у позитивној атмосфери објаснити све превиде, неразумевања и грешке. Увођење нове лексике посредством илустрације и накнадног стављања у контекст, као и увежбавања треба да заокруже овакав час.

Илустрација коју је генерисала вештачка интелигенција са „намерним омашкама“:

Игре погађања

Шта си ти?

Циљ: Увежбавање упитних облика

Ученик добија „улогу“ (или је сам измисли по одређеним правилима).

Други ученици уз помоћ питања на која се може одговорити са „да“ или „не“ погађају шта је он.

Игра пантомиме

Ученик на цедуљи/картици добија појам који треба да објасни невербалним знацима. Остали ученици погађају о чему је реч. (Наравно, и овде као и приликом извођења других сличних вежби треба мислити о културолошким разликама.)

Повезивање граматичких парадигми и лексике

Проф. др Јелена Редли у свом приручнику „Да ли је Ваш час неми филм“ (издање доступно на интернету), поставља питање да ли је граматiku могуће учити ван контекста, на традиционални начин и уједно одговара да је и овакав приступ могућ али даје слабије резултате. Она прави јасну разлику између класичног „предавања“ и подучавања и истиче да не постоји „прави“ начин подучавања језичким вештинама (нарочито вештини говорења). Све је корисно: и језички дрилови (вежбања) граматике, и комуникативна функција језика. Међутим, важно је постићи АКТИВНОСТ УЧЕНИКА (што је одлика подучавања).

Као пример наводи се увођење префекта на два начина – традиционалним учењем и подучавањем.

Традиционални:

1. Наслов на табли (Перфекат)
2. Правило грађења перфекта
3. Правило се илуструје примерима
4. Правило о изостављању гл. „јесам“ (примери)
5. Упитни и одрични облик
6. Примери
7. Ученици вежбају употребу перфекта

Подучавање:

1. Наслов (Људи се мењају током година)
2. Приказују се картице са сликом жене: једна приказује младу жену која свира гитару; друга зрелу жену која слика.
3. Граматичка фаза (у контексту): Тек сада се ученицима „открива да ће научити нову граматичку конструкцију.
4. Она је свирала гитару, сада не свира...
5. Ученици сами откривају разлике и правило.
6. Задатак: тада и сада.

У овом приручнику (монографији) такође сугерише два могућа приступа (методе) у подучавању језика: НЛП (неуролингвистичко програмирање) и теорију вишеструких интелигенција (ТВИ).

Иако је теорија тзв. „дубоког учења“ (НЛП) често оспоравана, или је на нашим просторима представљена превише популарним приступом, важно је напоменути неколико

поставки које могу бити корисне у савладавању српског као страног језика (а и многих других предмета).

Скраћеница НЛП потиче од речи:

НЕУРО – начин на који користимо чула (импулсе) јер су наша чула темељи понашања;

ЛИНГВИСТИЧКО – вербална и невербална комуникација;

ПРОГРАМИРАЊЕ – организација чула и језика како бисмо постигли резултат.

Полази од теорије о левој и десној хемисфери мозга, као и о различитим стилевима учења:

Визуелно

Аудитивно

Олфакторно

Кинестетичко.

НЛП полази од претпоставке да **ЉУДИ КОРИСТЕ БРОЈНЕ СИСТЕМЕ ЗА ОТКРИВАЊЕ СВЕТА:**

Аудитивни (предавање, слушање, аудио-запис, музика...)

Кинестетички (покрет, ритам, усвајање одређених радњи...)

Олфакторни (чуло мириса)

Густаторни (преко укуса).

Па, када се већ сви ти системи користе за откривање нових знања, зашто их не користити у настави.

ТРИ ГЛАВНА МОДЕЛА У НАСТАВИ (ЈЕЗИКА)

Визуелни (видео, графикони, слике, боје...)

Аудитивни (задачи који укључују причање прича, слушање аудио записа, музике, конверзација...)

Кинестетички (пантомима, драматизација, игра по улогама, покрет...)

НЛП метода препоручује смењивање различитих модела у настави језика који ће произвести различиту пажњу код различитих ученика. Уколико би наставник увек користио један те исти модел, допирао би до ученика којима је и иначе такав модел најприхватљивији.

НЛП, такође, инсистира на невербалној комуникацији (контакт очима, став, покрети...)

Разликује:

К-зону – зону у којој се остварује интеракција, па самим тим и учење и

О-зону – зону у којој се ствара напетост и отпор, па самим тим не долази до учења.

МЕТОДЕ ЗА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ О-ЗОНЕ

Успостављање блискости (наставник који остварује „топлији“ однос са ученицима, често им прилази и смањује физичку дистанцу катедра–клуба, „одаје“ неке детаље из свог живота, као увод у нову лексику прича причу из сопственог живота...);

Пресликавање (ученици ће често опонашати наставника који им је драг, а НЛП препоручује да и наставник, као својеврсну игру покуша да „преслика“ понашање групе ученика са којима ради, што може имати комичан, али и позитиван ефекат на учење).

Стварање позитивног става (Један од „постулата“ НЛП-а је: „Нема неуспеха, има само резултата!“ Овакав приступ је користан у учионици јер ће ученици увидети да је и слабије постигнуће пут ка успеху, ако се пажљиво изанализира шта је до неуспеха довело. Људи по природи желе да буду успешни и зато их треба научити да из сваког пораза могу извући корисне лекције, много више од наученог у лаким победама.)

„Сидрење“ (Ова техника претпоставља „сигурне обрасце“ за очекивана понашања: стаћемо, рецимо, са леве стране табле уколико намеравамо да дамо некакав тежак задатак, док ћемо другу страну користити за неформалнији приступ. Такође и ученицима треба оставити простор уколико осете напетост – за такво стање пожељно је оставити неку столицу у делу учионице који је мало издвојен. Наравно и ученици морају бити упознати са правилима и не смеју их злоупотребљавати. Ова техника корене вуче из још једног правила НЛП-а, са којим бисмо могли полемисати: „Иза сваког понашања стоји добра намера.“)

Пример – *Говорна вежба*

Фаза 1: наставник као модел:

Почните тако што ћете испричати анегдоту: непогода на путу (пљусак, магла, грмљавина, муње, ветар, облаци, лед, град... Изабраћете лексику за коју мислите да је позната ученицима.)

Фаза 2: тиха припрема:

Објасните да желите да они испричају причу из живота, поставите подстицајна питања, али не очекујете одговоре. Рецимо: Када сте путовали? Да ли сте били сами? Шта се десило на крају?...

По говору тела претпостављате када су спремни.

Фаза 3: језички инпут:

Подстичете ученике да питају за непознате речи, дозвољена су сва посредна објашњења.

Фаза 4:

Причање приче и повратна информација (може се радити у пару).

Фаза 5:

Понављање приче (у овој фази лексика би требало да се увећава, а свака нова прича би требало да буде успешније испричана).

СВА НЕПОЗНАТА ЛЕКСИКА ИСПИСУЈЕ СЕ НА ТАБЛИ СА ОБЈАШЊЕЊИМА.

ТЕОРИЈА ВИШЕСТРУКИХ ИНТЕЛИГЕНЦИЈА (ТВИ)

Ова теорија полази од следеће претпоставке (Гарднер): „Не постоји једна интелигенција која се мери IQ тестом, већ најмање седам категорија интелигенција:

- Вербално-лингвистичка (лева хемисфера, речи, текст, причање)
- Логичко-математичка (експеримент, бројеви, категоризације, решавање проблема)
- Визуелно-просторна (цртање, гледање слика, мапе, графикони... Овакви ученици уче маштајући, стварајући слике)
- Телесно-кинетичка (кретање, додир, језик тела, пантомима)
- Музичко-ритмичка (уче уз музику и ритам)
- Интерперсонална (екстроверти, раде у групама, организују)
- Интраперсонална (интроверти, уче сами, разумеју себе).

Просечан човек (односно ученик) обично „поседује“ неколико врсти интелигенције, али може се догодити да се оне не поклапају са приступом наставника (па тако наставник који рецимо има развијену интраперсоналну и логичко-математичку интелигенцију може бити „некомпатибилан“ са учеником који је интерперсоналан и учи најчешће уз помоћ визуелно-просторне компоненте).

Стога је предлог оваквог приступа креирање задатака који ће укључити све (или готово све) интелигенције (односно стилови учења).

За почетак могу се увести лакше теме:

РАСПОРЕД ПРОСТОРИЈА У СТАНУ/КУЋИ

МОЈ/А ЗАМИШЉЕНИ/А СТАН/КУЋА

КУЋА У КОЈОЈ БИХ ЖИВЕО/ЖИВЕЛА

КУЋА ЗА МАШТАЊЕ.

Ученицима се задају активности које ће „покрити“ све стилове учења.

ТЕКСТОВИ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

У основне карактеристике текста спадају: лингвистичка сложеност, врста текста, структура дискурса, дужина и релевантност текста за ученике. Било да су текстови оригинални, адаптирани или конструисани, њихова примарна улога јесте да тематизују реалне животне ситуације у којима се користи српски језик, односно да ситуативно одговарају могућим реалним ситуацијама у школском и ваншколском окружењу те да пруже добру мотивацију за учење језичких појава и социокултурне стварности. Текст је основа од које се полази како би се пронашли примери на којима ће се одређене појаве уочавати и анализирати на основу којих ће се доносити закључци и развијена знања увежбавати и проширивати.

Овде ће се посебна пажња посветити адаптираним текстовима, односно адаптацији књижевних текстова.

АДАПТИРАНИ ТЕКСТОВИ

Често се дешава да текст својом структуром и садржајем не одговара језичким компетенцијама ученика и тада се он мора адаптирати, како би ученици могли боље да га разумеју. Што су ученици на вишем нивоу знања, текст ће се мање адаптирати. Текст се адаптира тако што се непознате речи замене познатим (уз задржавање оних речи које ће обогатити језички фонд ученика и које ће им бити корисне у свакодневној комуникацији), дуже и компликоване реченице замењују се краћим и простијим, текст се скраћује, мења се ред речи или реченица итд. Он се може адаптирати да буде драмски и да се изведе као играчка у учионици, а може се приликом адаптације сачувати наративна структура текста.

Пример адаптације текста Душка Радовића „Шта је учитељица сањала“, где је примењен драмски метод чији је крајњи исход извођење драмског текста на сцени. У преради текста могу учествовати и сами ученици уз добро организовану претходну припрему.

<p><i>Шта је учитељица сањала</i> Душко Радовић</p>	<p><i>Шта је учитељица сањала</i> Адаптиран текст</p>
<p>Једна учитељица сањала је најстрашнији сан на свету: као прозове она Ђорђа Николића да напише нешто на табли, а то више није Ђорђе него крокодил! Излази из</p> 	<p>Ликови Наратор Учитељица Крокодил Ђорђе Николић Влада Ученици</p>

треће клупе прави правцати крокодил!
И учитељица види да је крокодил, али не верује.

– Шта је то, Ђорђе, јеси ли ти ученик или крокодил? Како то изгледаш?

А Ђорђе одговара:

– Молим, учитељице, ја сам крокодил.
И тако се крокодил попне право на катедру.

Учитељица му довикује:

– Ђорђе, буди добар, сећаш се како смо се васпитавали?

А Ђорђе мумла:

– Не сећам се.
– Како да се не сећаш! Децо, сећате ли се ви како смо се васпитавали? Нека дигне руку ко се сећа!

А деца гледају у бившег Ђорђа, сада крокодила, и нико не диже руку. А крокодил, као месечар, трепће сањивим очима, испружио руке и иде према катедри, све ближе и ближе ...

И ту се учитељица пробудила. Кад је дошла у школу, у клупама је чекају њена деца. Сви лепо и нормални. У трећој клупи седи Ђорђе Николић.

– А ти, Ђорђе, тако, а? – каже учитељица Ђорђу. Ђорђе не зна да је био крокодил. Он мисли на нешто друго.

– Молим, учитељице, нисам ја, то је Влада.
– Један од вас двојице био је ноћас крокодил у мом сну.
– Молим, ја нисам!
– Молим, нисам ни ја!

Учитељица их онда све лепо замоли:

– Децо, ако је неко љут на мене, нека ми то слободно каже.

Наратор: Учитељица спава и сања страшан сан.

Учитељица: (У сну.) Ђорђе, дођи и **напиши** нешто на табли!

Ђорђе: (Излази из треће клупе, али то није Ђорђе, то је крокодил.)

Учитељица: (Гледа и не верује.) Ђорђе, јеси ли ти ученик или крокодил? Како то изгледаш?

Ђорђе: (Мирно) Молим, учитељице, ја сам крокодил.

(Крокодил се пење на клупу.)

Учитељица: (Забринута.) Ђорђе, **буди** добар. Сећаш ли се шта смо причали о лепом понашању?

Ђорђе: (Збуњен) Не сећам се.

Учитељица: (Пита ученике у одељењу.) Како се не сећаш! Децо, сећате ли се ви? **Нека подигне** руку ко се сећа!

(Деца гледају у крокодила, нико не диже руку. А крокодил се полако приближава учитељици. Све је ближи и ближи.)

Наратор: Ту се учитељица пробудила. Спремила се и кренула у школу.

Учитељица: (Улази у учионицу и гледа своје ђаке. Прилази Ђорђу који седи у трећој клупи.) Ђорђе, а ти тако мени?

Ђорђе: (Збуњен.) Молим, учитељице, нисам ја, то је Влада.

Учитељица: (Озбиљна.) Један од вас двојице био је ноћас крокодил у мом сну.

Ђорђе и Влада: (У исто време) Молим, нисам ја!

Учитељица: (С осмехом.) Децо, ако је неко љут на мене, **нека** ми то слободно **каже**. **Немојте** се претварати у крокодиле, јер ме једне ноћи можете и појести!

Немојте се претварати у крокодиле јер ме једне ноћи можете и појести!	
---	--

Свака врста текста може се адаптирати и прилагодити узрасним и језичким потребама ученика. Текст Душка Радовића је сам по себи занимљив, хумористичног је карактера, али ће га ученици још боље разумети уколико се „претвори“ у игроказ. Он има бројна васпитна и образовна преимућства, а додатна вредност лежи у чињеници да је радња највећим делом ситуирана у учионици, у њиховом природном окружењу. Прегледом ликова, закључује се да је адаптација извршена тако да сваки ученик има своју улогу. Дидаскалије су ту да појасне и учврсте драмску радњу. Његова намена је инструментално-практична, а актуелност и садржинска атрактивност обезбеђује учење и усвајање граматичких појава на природан начин.

Уз добру претходну припрему, бенефити су бројни:

- ✓ Сваки ученик има своју улогу.
- ✓ Стицање сигурности и самопоуздања.
- ✓ Изражавање мимиком и покретима тела.
- ✓ Откривање одређених склоности и вештина.
- ✓ Активно учествовање у процесу и учење на природан начин.
- ✓ Активан и стваралачки приступ решавању одређених проблема.
- ✓ Развијање креативних и стваралачких способности.
- ✓ Подстицање одговорности.
- ✓ Развијање осећања заједништва.
- ✓ Развијање емпатије.
- ✓ Реч је о хумористичном тексту, очекује се пуно смеха и комичних обрта, што је добро за креирање позитивне емоционалне атмосфере за учење.
- ✓ Граматичке партије се уче на природан начин (нпр. **императив**, у датом случају)
- ✓ Дата граматичка партија се може проширити новим изразима (Идеја: исписати наредбе на картице и дати ученицима да их извлаче – када прочита „наредбу“ мора да је спроведе у дело. Нпр. *Обриши таблу! Затвори прозор! Дај другу гумицу! Додирни свој нос! Лупи дланом о длан!*)

ПАДЕЖИ – ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋА КОМУНИКАЦИЈА БЕЗ ПАДЕЖА

Зашто су падежи – падежи?

Да ли сте икада размишљали о томе зашто су падежи – ПАДЕЖИ? Зашто се управо тако називају, а не некако друкчије? И какве то уопште везе има с некаквим „падањем“?

У грчком је πτῶσις (πτῶσις) – „пад“, „падање“, а у латинском: казус (casus), што је изведено од глагола cado (кадо), са значењем „падам“. Тако је данас и у немачком: der Fall – „пад“ (од глагола fallen – „пасти“), па и у многим другим европским језицима.

То што се падеж назива тако, криви су, уствари, стари Грци. Од њих је све почело. Њихови филозофи и граматичари, наиме, сматрали су да је свако одступање од основнога облика речи – падање, спадање, отклањање. Зато је и промена по падежима названа ДЕКЛИНАЦИЈА или склањање – од латинског *declinare* (деклинаре) – „отклањати“, „склањати“. Да је стварно било тако, сведочи и то што се сви падежи, осим основног, номинатива, па и вокатива, који су НЕЗАВИСНИ и „усправни“ (јер могу стајати самостално), називају не само ЗАВИСНИ него и – коси.

Да ли сви језици имају падеже?

Неки језици имају падеже, а неки не. Енглески језик нема ниједан, фински језик има око четрнаест падежа, док мађарски има око осамнаест, све зависи од дефиниције. Апсолутни рекордер по броју падежа је чешки језик који се говори на Кавказу који има 64 падежа. Тај језик је сада у изумирању, с тога се воде напори да се очува. Наш српски има **само седам падежа**, али зато ће сваком странцу који покушава да научи наш језик добро „забиберити“ труд да их разуме.

Према неким истраживањима, [странцима је најтеже да науче падеже у српском језику, а најлакше савладавају перфекат и футур.](#)

ПАДЕЖИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА?

Падежи српског језика сложен су граматички систем који подразумева три аспекта морфолошки синтаксички и семантички

Са њима се ученици страног порекла суочавају одмах приликом првог слушања и покушаја комуникације на српском језику и већ тада се формира слика о томе да је српски језик тежак а да је падеже немогуће научити

Иако сложен, падежи су затворен граматички систем који, за разлику од неких других система у српском језику (нпр. глаголски вид) има тачно одређене наставке за творбу падежних облика, одговарајуће предлоге за сваки падеж (**осим за номинатив и вокатив**) и прецизна значења која се остварују у речи или у предлошко-падежној конструкцији унутар реченице.

Назив падежа	Питања	Једнина ж. род	Множина ж. род	Једнина м. род	Множина м. род	Једнина с. род	Множина с. род
1. Номинатив	КО или ШТА?	књиг-а	књиг-е	дечак	дечац-и	сел-о	сел-а
2. Генитив	КОГА или ЧЕГА?	књиг-е	књиг-а	дечак-а	дечац-а	сел-а	сел-а
3. Датив	КОМЕ или ЧЕМУ?	књиз-и	књиг-ама	дечак-у	дечац-има	сел-у	сел-има
4. Акузатив	КОГА или ШТА?	књиг-у	књиг-е	дечак-а	дечац-е	сел-о	сел-а
5. Вокатив	ХЕЈ! (узвик)	књиг-о	књиг-е	дечак-е*	дечац-и	сел-о	сел-а
6. Инструментал	С КИМ или ЧИМЕ?	књиг-ом	књиг-ама	дечак-ом	дечац-има	сел-ом	сел-има
7. Локатив	О КОМЕ, О ЧЕМУ или ГДЕ?	књиз-и	књиг-ама	дечак-у	дечац-има	сел-у	сел-има

Дс

Да ли је могућа комуникација без падежа?

Ученици са собом доносе и свој матерњи језик и његов граматички систем у коме може да има или нема падежа. На најопштијем плану, могуће је остварити комуникацију без правилно употребљених падежних облика. Слушалац или читалац ће разумети информацију, али ће његова пажња бити померена са информације на детектовање грешака, при чему може доћи до успорене реакције или чак и до шума у комуникацији. На почетном нивоу учења језика (а неретко и касније) грешке у употреби падежа су неминовне.

На пример:

Тамо је има планине и мора и хотеле.

У колачу има чоколаду.

Куваћу тебе за ручак.

И онда ја често помогнем њу.

Не свиђа ме се Дана и Сања.

Проблем је, да за мене треба веома много времена да кажем нешто.

Да ли је говорник пренео поруку без правилне употребе падежа? Јесте! Да ли се од ученика очекује да савладају падежни систем у српском језику? Очекује се. Да ли је једноставно? Није ни наставницима ни ученицима.

Како предавати падежни систем?

Наставници треба да разумеју да је савладавање падежног система дуг процес и да почетничке грешке код ученика толерише, посебно у процени вештина слушања и читања (уколико је ученик показао да је разумео информацију коју је прочитао или чуо, не треба се обазирати на евентуалне граматичке грешке које је направио).

Ученика треба охрабривати да настави са изношењем информација, а сваку погрешку ненападно исправити (тишим тоном, без прекидања тока излагања ученика), посебно у вештини говорења.

Тенденциозно **исправљање грешака и прекидање усменог изражавања ученика**, може довести до његовог **обесхрабривања за даљу комуникацију**, па чак и да **језичке анксиозности**.

Савремена дидактика подразумева усвајање граматике, али и лексике страног језика кроз реченичне моделе у којима се подражава објективна стварност. Граматичка правила се представљају ученицима путем реченичних модела – већих или мањих језичких исказа.

Примери:

Ја сам из Србије. А ти?

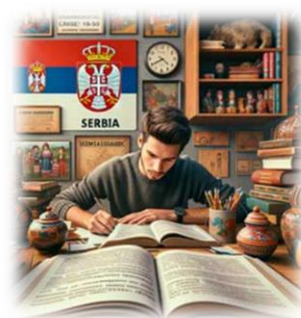
Милица иде у школу. А ти?

Петар устаје у осам сати? А ти?

Приликом креирања таквих исказа, ученици ће се неминовно сусрести са променама облика речи.

Већ на самом почетку учења српског језика они ће имати потребу да се представе (*Ја сам ... / Зovem се ...*), да укажу на своје порекло (*Ја сам из ...*), место садашњег боравка (*Сада живим у Београду.*), породични статус (*Живим са мамом, татом и братом. / Имам маму, тату и брата. / Живим у стану.*) итд.

У сваком од датих минималних исказа мораће да употреби одговарајући падежни облик, који ће ученици мање или више, правилно употребити уколико му је

претходно предочен модел. Усвајање језика по задатим моделима захвална је метода на почетном нивоу учења, када су језички искази кратки и који носе основне, минималне информације. Међутим, врло брзо ће ученици имати потребу да изађу из оквира минималног исказа и да саопште дужу, потпунију информацију. Овај прогрес ће неминовно довести и до повећања грешака у свим језичким сегментима, па и у падежима.

С обзиром на то да се падежи, као граматичка јединица, ослањају на граматички род, пре објашњења деκлинације именица ученици морају савладати поделу речи по роду. Наставци за падеже обично се представљају табеларно, али од ученика не треба тражити да науче све падежне облике одједном, меморисањем наставака. **Падеже**, као и остале граматичке садржаје **треба уводити поступно у ширем језичком контексту**, како би ученици разумели значењску вредност коју падежни облик има, а то је могуће искључиво контекстуализацијом.

Да ли ученицима могу помоћи падежна питања?

Ученицима страног порекла приликом одређивања правилног падежног облика **не могу помоћи падежна питања** (упитне заменице у падежном облику), јер неки од њих немају развијен осећај за српски језик као матерњи говорници.

Како расту падежи – које падеже прво уводити?

Усвајање страног језика подразумева да се прво усвајају они језички садржаји који омогућавају говорнику да исказе информације о себи. Први корак у том процесу је овладавање оним садржајима којима ученик може да представи себе, особе и појмове из свог окружења, исказе своје потребе, намере итд. То ће уједно представљати и оквир у коме ће се усвајати нова лексика, потребна граматика, па тако и одговарајући падежни облици.

ПРВО УВОДИМО ГЕНИТИВ С АБЛАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ!

Један од првих падежа који ће усвојити јесте генитив са аблативним значењем / одакле потиче (*Ја сам из Авганистана / Украјине / Русије / Кине...*).

СЛЕДИ ЛОКАТИВ СА ЗНАЧЕЊЕМ МЕСТА!

Следи локатив са значењем места који ће омогућити ученику да позиционира себе, друге око себе и предмете из окружења (*Живим у Београду / у Крњачи. Књига је у торби. Мама и тата су на послу.*).

*Увођење локатива не захтева увођење других глагола осим глагола *јесам*.

ПОТОМ, АКУЗАТИВ У ФУНКЦИЈИ ПРАВОГ ОБЈЕКТА!

Како би могао да пренесе информације о члановима своје породице или о томе шта (не)жели или (не)воли, ученик ће врло брзо морати овладати и **акузативом у функцији правог објекта** (*Имам брата. Немам сестру. Желим воду / сок. Волим сладолед / кока-колу.*).

ЗА ЊИМ ИДУ ИНСТРУМЕНТАЛ СА ЗНАЧЕЊЕМ СРЕДСТВА И ГЕНИТИВ СА ПРОСТОРНИМ ЗНАЧЕЊЕМ!

Проширујући круг информација о себи, ученик ће желети да искаже начин кретања по граду, као и сналажење у простору, а за то ће бити потребан **инструментал са значењем средства и генитив са просторним значењем** (*Сваки дан идем аутобусом / трамвајем. Мој стан је близу школе. Игралите је иза школе.*).

УВОДИМО АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОЗИМА У И НА И ГЕНИТИВ С ПРЕДЛОЗИМА ПРЕ И ПОСЛЕ!

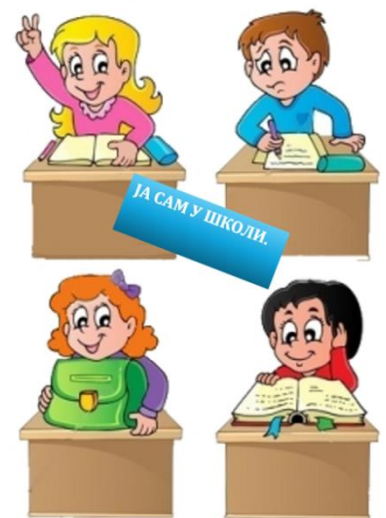
Да би могао да искаже своје свакодневне активности, које подразумевају и кретање од тачке А до тачке Б, ученик ће морати да овлада и **акузативом с предлозима у и на**, као и **генитивом с предлозима пре и после** (*Пре подне идем у школу. / После подне идем на тренинг.*).

ОДМАХ ПОТОМ И ОПОЗИЦИЈУ АКУЗАТИВ / ЛОКАТИВ С ПРЕДЛОЗИМА У И НА!

Врло је важна дистинкција између значења кретања до неког места и мировања на неком месту, тј. **опозиција акузатив / локатив с предлозима у и на** (*Идем у школу. / Ја сам у школи.*).

*Ова опозиција ће дуго остати извор грешака код ученика страног порекла, уколико у свом матерњем језику немају еквивалентну вредност.

ЗАТИМ, ИНСТРУМЕНТАЛ СА ПРЕДЛОГОМ С(А)!

У вези с дневним активностима ученик ће желети да исказе и са ким нешто ради, за шта ће бити потребан **инструментал са предлогом с(а)**.

Певам са сестром. Седим с другарима. Шетам с братом. Учим с мамом.

НА КРАЈУ, ДАТИВ!

У овој релативној хронологији увођења падежа, условљених значењима која остварују, **датов се обично уводи међу последњима**, зато што он не покрива основна значења места, времена, предмета радње, средства, друштва. Датив је фреквентан падеж, посебно датив личних заменица, а ту фреквентност му дају глаголи и изрази који су врло чести у употреби – глаголи говорења, давања, глаголи требати, недостајати, свиђати се, изрази: *жао ми је, драго ми је, тешко ми је, лако ми је* итд.

Важно! Падежи се уводе према потреби ученика да искажу информације из одређених тематских области (које се већ налазе у програму), а не обрнуто – да се уче као посебна граматичка јединица на часу и да се увежбавају у исфорсираним и нефункционалним реченицама.

Која падежна значења је потребно уводити на почетном нивоу учења језика?

Ученици који овладају почетним нивоом знања српског језика треба да познају све падеже, али само њихова основна значења, на која је претходно указано. Усвајање падежа додатно отежава дупла деклинација именица и придевских речи, што од наставника захтева додатно стрпљење и додатне вежбе. Падежни систем ће страни говорници усвајати све док буду усвајали нову лексику, односно нове семантичке вредности. Ово се посебно односи на глаголе, чија рекција захтева одређене падежне облике.

Примери текстуалних предлогака за рад с ученицима за увежбавање падежа

Тематска јединица: *Лично представљање*

Текст

Ја сам Олександар. Из Украјине сам, из Кијева. Имам 12 година. У Београду сам две године. Идем у школу „20. октобар“. Имам друга Мишу. Живим са породицом на Дорћолу у малом стану. Моја мама се зове Илонка и има 37 година. Мој тата се зове Олег. Мама је

по занимању професор украјинског језика. У Србији не ради нигде, али сваки дан има пуно посла у кући. Мој тата ради у једној ИТ компанији. Моја сестра се зове Јулија и има седам година, а брат Николај има четири и по године. Јулија је ове године пошла у школу и већ помало говори српски. Има неколико другарица и са њима разговара на српском језику. Николај иде у вртић. Доручкујем пре школе, око 7 сати. Учим пуно. Кад дођем кући, ручамо сви заједно. После се мало одморим, а онда учим. Понекад идемо у шетњу или код пријатеља. Волим да читам стрипове и да играм фудбал. Суботом обично с друговима идем на неку утакмицу. Понекад викендом с породицом путујем по Србији. Два пута годишње идемо на Тару: за Ускрс и за Нову годину. Не можемо да идемо чешће јер ја немам пуно слободног времена. Београд ми се свиђа, али ми се не свиђа гужва у саобраћају и велика бука.

Храна је врло укусна. Људи су љубазни и воле странце. Ја учим српски скоро две године и могу да разговарам с људима на улици, у продавници, банци, на пијаци... Читам српске књиге, али не разумем баш све.

Шта можемо да закључимо у вези са овим текстом?

- ✓ Избор речи одговара тематској јединици – лично представљање, али захвата и ону лексику која се односи на представљање особа из окружења, свакодневне активности, образовање...
- ✓ Информације се исказују једноставним реченицама, примењује се основна граматика – презент глагола и сви падежи српског језика (осим вокатива) са основним значењима.
- ✓ Највећи значај оваквих конструисаних текстова јесте у томе што уз помоћ функционалног језика презентује основне лексичке и граматичке вредности.

Делови овог текста, или цео текст, могу послужити као модел ученицима за вербалну комуникацију, уз евентуално додавање нових података.

Када су падежи у питању, највише посла имају и наставници и ученици на основном нивоу учења. Тада се ученици суочавају са другим граматичким партијама – творбом нових облика речи, гласовним променама које настају приликом творбе, предлошко-падежним конструкцијама, новим значењима и, уопште, са једном новом, другачијом језичком појавом. Након што овладају овим знањима, у наставку учења српског језика ученици се више неће бавити творбом, него само новим значењима, односно рекцијом.

Вежба: *Учимо и увежбавамо акузатив*

Задатак: Прочитајте текст, па одговорите на питање.

Олег, Маша, Јована, Милица и Адил су ове недеље били неколико пута у Црној овци. Олег, Маша и Адил су у понедељак појели по једну шампиту и тулумбу. Јована и Милица су претходног дана појеле по једно парче торте од малина. Јована је у петак појела кремпиту. У недељу су Олег и Адил поделили један колач од јабука.

Питање: Ко је од њих појео најмање колача ове недеље?

Овакав тип задатка погодан је за посредно увежбавање падежних облика. У овом примеру прича је конструисана тако да се све „врти“ око акузатива. (шампиту, тулумбу, кремпиту, колач итд.).

Бонус! Шашава песма о падежима и о псу Чарлију

Први падеж – КО? ШТА?

Обожавам Чарлија ја.

Други падеж – ОД КОГА? ОД ЧЕГА?

Не могу да мрднем ја од њега.

Трећи падеж – КОМЕ? ЧЕМУ?

Трчим кући, радујем се њему.

Четврти је – КОГА? ШТА?

Чарлија само шетам ја.

Пети падеж – ХЕЈ! ОЈ!

Чарли, не лај на куце, стој!

Шести падеж – С КИМ? С ЧИМ?

На море идем ја с њим.

И седми је – О КОМЕ? О ЧЕМУ?

Ко о чему, ја о њему!

УЛОГА КОМУНИКАЦИЈЕ (ВЕРБАЛНЕ И НЕВЕРБАЛНЕ)

У КРЕИРАЊУ ПОЗИТИВНЕ ЕМОЦИОНАЛНЕ АТМОСФЕРЕ ЗА УЧЕЊЕ

*Будућност света данас је у мојој учионици, будућност која има потенцијал за добро или ...
Морам бити на опрезу сваки дан, да сутра не изгубим једну крхку прилику да се поправам.*

Комуникација између учесника било ког карактера, може се одвијати и на истом језику, али да се ипак учесници уопште не разумеју. Другим речима могуће је пронаћи

ситуацију када две особе кажу потпуну исту ствар, користећи потпуно исти језик, чак и исте речи, али те две особе на крају ће пренети две различите поруке.

Са аспекта образовања, одлике комуникације обухватају следеће чиниоце:

- Интеракцијски однос којим се утиче на остваривање базичног поверења.
- Активност која подразумева ангажовање мисаоних, емоционалних и конативних (мотивационих) капацитета.
- **Вештина која може да се учи и усавршава**, како би се задовољиле сопствене потребе, али и да би се препознале и уважиле потребе другог у комуникацији.

Целокупни васпитно-образовни процес може схватити као процес међуљудске комуникације која је усмерена на развој личности ученика.

Комуникација је неопходна да бисмо пренели поруке, стварали везе, разрешили дилеме, градили поверење, делили информације, изразили своје мишљење. Начин комуникације даје печат свакој особи. **Наше културно наслеђе, друштвено окружење и припадност крије се иза сваке речи коју изговоримо.** Не морамо чак ни да говоримо да бисмо комуницирали. Комуникација се невербалним путем или говором тела остварује једнако успешно или неуспешно.

Какви су наши ученици?⁹

Ученици не долазе у школу као празне странице по којима наставници пишу. Они долазе с богатим искуством. Ова искуства су различита, проистекла из породичне културе у којој се веровања, схватања, ставови, предрасуде и понашања веома разликују.

Могући извори препрека у комуникацији са ученицима страног порекла:

- Похађали су своје редовне школе у земљама из којих су дошли на свом матерњм језику у блиском окружењу.
- Имају изграђене навике.
- Излагање непознатој култури може бити корисно, али исто тако може бити стресно и штетно.
- Понекад похађају наставу не својим вољом .
- Језичка баријера као тешко премостива препрека у комуникацији.

⁹ Слика преузета са линка: <https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/55eb0b7be4b030b2e82aa467/1441472394684-MKD9CZA7HAGD774MIO8L/Lima01.jpg>

- Поједини родитељи/стартељи (или пратиоци) имају мало знања о могућностима за образовање своје деце, што умањује шансе за успешно усмеравање деце у правцу стицања образовања.
- Родитељ не познаје језик образовања своје деце.

Ослонци у раду могу да буду:

- Шира упућеност у контекст.
- Промена организације рада.
- Уважавање искустава ученика.
- Избегавање ситуација које тестирају ученика и носе ризик од неуспеха.
- Познавање начина рада различитих модела наставе који доприносе снижавању афективног филтера ученика
- Познавање метода рада са ученицима, вештина комуникације, пружање повратне информације
- ...

КАКО КОМУНИЦИРАМО

Оно што кажемо само је врх леденог брега. Ми заправо комуницирамо и невербалним сигнаlima, гестовима, изразом лица, говором тела и својим визуелним идентитетом.

Комуникација је процес преношења порука између људи, који при том настоје да се споразумевају укључивањем елемената различите природе:

- Когнитивни – огледају се у способностима перцепције, тумачењима поруке, изазивању емоција и реакције;
- Семантички – огледају се у коришћењу говорног и писаног језика, термина и жаргона;
- Символички – коришћење гестова, израза лица, телесних покрета и стила одевања.

На најопштијем плану, комуникацију делимо на **вербалну** и **невербалну**, а успешност комуникације зависи од **усклађености вербалног и невербалног исказа** у било ком аспекту приватног интеракцијског односа, а нарочито у настави у раду са ученицима.

Карактеристике вербалне комуникације:

- Остварује помоћу система знакова, од којих је најважнији језик;
- Обележава је језичка интеракција између учесника у комуникацији;
- Комуникација изговореним речима;
- Одвија уз помоћ одређених јединица језика: речи, синтагми и реченица;
- Учесници у комуникацији су способни да разумеју намере саговорника, **чак и када их изражавају на граматички или фонетски погрешан начин.**

- шумови, гласови који нису делови говора;
- варијације у изговору гласова;
- речи карактеристичне за појединце и групе;
- остали елементи изговарања речи говорног исказа – интонација, наглашавање или трајање изговора гласова и речи у реченици.

Примери:

- ✓ Повећана брзина и гласност говора указује на то да је говорник љут;
- ✓ Депресији одговара слаба јачина гласа;
- ✓ Жалосна особа говори тихим гласом ниске висине, резонантне боје, спорог темпа, модулације при којој опадају јачина и висина, неправилних пауза у говору и нејасно изговорених гласова.

Кинезички знакови

Кинезичке невербалне знакове одликују:

- покрети мишића појединих делова тела или већих група мишића разних делова тела истовремено;
- покрети лица и фацијалне експресије – усмеравање погледа, покрети појединих делова тела (глава, труп, руке);
- држање тела у целини;
- положај тела;
- гестови.

Примери:

- Неприхватање се испољава скупљањем усана, мало спуштеним капцима, донекле искошеним погледом и скупљеним носницама;
- Наклоност се показује се наглим краткотрајним подизањем обрва и ширењем зеница;
- Доминантност се испољава уздигнутом главом, усправим и помало крутим држањем тела уз повишен глас;
- Одмеравање погледа је саставни део сваке конверзације и као комуникациони знак користи се често и када нема вербалне комуникације.

Проксиметички невербални знакови

Проксиметички невербални знакови:

- почивају на раздаљини и просторним односима међу учесницима у комуникацији;
- називају и спацијалним или просторним знацима (рецимо, како се особа понаша у соби);
- чине их физичка близина – удаљеност међу особама у комуникационој интеракцији.

Границе за даљину и за близину растојања у простору
од 0 до 15 цм – израз је велике психичке блискости
од 15 до 45 цм – израз је блискости и присности
од 45 до 80 цм – персонална дистанца – учесници у комуникацији се добро познају (нарочито онда када разговарају о личним темама)
80 цм до 4 м – дистанца, типична за људе који заједнички врше неку активност (која није личне природе)

СЛУШАЊЕ

Слушање је најважнији сегмент комуникације с људима и један од најактивнијих облика учења. Оно је неизоставни део комуникације и социјалног понашања. Људи неретко живе у заблуди да „чути“ значи исто што и „слушати“. Између њих постоји велика разлика! Слушање није пуко ћутање, оно мора да буде активно и с пажњом.

ВРСТЕ СЛУШАЊА

Активно слушање

Намера → да се слуша због разумевања значења.
Циљ → да се побољша узајамно разумевање и схватање.
Предности → избегавање неспоразума, решавање сукоба и помагање људима да се изразе на што лакши и искренији начин.

Пасивно (непотпуно) слушање или

- ✓ Псеудослушање
- ✓ Једнослојно
- ✓ Селективно
- ✓ Отимање речи
- ✓ Дефанзивно слушање
- ✓ Слушање у заседи

Зашто је слушање важно у раду с ученицима?

Зато што треба да:

- ✓ Постављамо питања, али каква питања? Треба да постављамо права питања у правом тренутку.

- ✓ Подстичемо и усмеравамо комуникацију када је реч о нпр. изражавању мишљења и ставова.

На пример:

Сажимање и парафразирање ученикових мисли: *Чула сам да си рекла..., Хоћеш ли рећи да...*

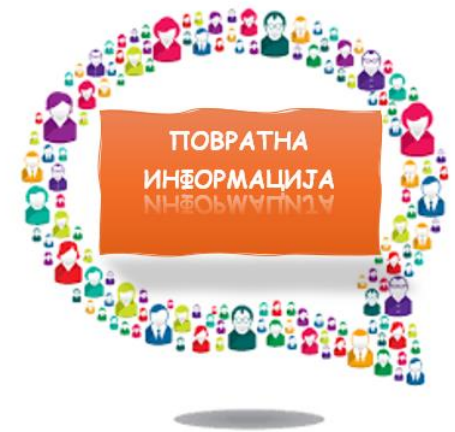
Навођење ученика да размотри друге могућности: *То је занимљиво, али шта мислиш о... Неки ученици не деле твоје мишљење, шта мислиш о томе...*

Тражење објашњења: *Твоја идеја је занимљива, али нисам сасвим разумела шта мислиш кад кажеш... Понови још једном да боље разумем?*

Подстицање метакогнитивних процеса питањима: *Које решење предлажеш? Због чега?*

Повратна информација

Повратна информација често представља кључ успешне комуникације. Она може бити: писана/усмена; формална/неформална (према значају); планирана/спонтана; свесна/несвесна; двосмерна/једносмерна; вербална/невербална.

Каква повратна информација треба да буде?

- Добро припремљена, планирана, објективна и добро формулисана;
- Дата у право време и **позитивно интонирана** (почиње увек са позитивним, а наставља са оним што треба променти/унапредити);
- Дата само у вези са стварима које особа може да промени / унапреди и са лимитираним бројем информација, формулисана тако да оне буду јасне и кратке;
- Специфична, конкретна и одређена, како би особа знала шта су њене снаге и шта је то што треба да унапреди.
- Лични став, а не опште мишљење;
- Конструктивна и подстицајна (повећава самоспознају, нуди опције и избор и подстиче лични развој);
- Усмерена на понашање, а не на особу (уместо *Био си одличан / лош...*, рећи *Примери које сте навели су...* или *Било би добро да наведете више примера...* и сл.).

Вежба: *Нацртај робота од геометријских облика*

Опис активности: Учесници су подељени у групе. Потребна су два добровољца, „инструктор“ и „цртач“. Остали чланови групе су у улози помагача. „Инструктор“ има задатак да осталим члановима групе даје јасне инструкције како да нацртају робота према задатом моделу.

Важно! Само „инструктор“ сме да види модел робота.

У давању инструкција „инструктор“ користи само говор, односно комуницира само

изговореним речима. Остали чланови групе „помагачи“ могу користити и друга средства, нпр. показивати где шта треба нацртати, али не смеју да учествују у процесу цртања. Добровољац „цртач“ слуша и поступа по упутствима, односно црта робота. Претпоставка је да ће се добити различити резултати у различитим групама.

Циљ активности јесте да учесници увиде везу између начина давања информација, преношења порука и слушања које може бити активно и пасивно. И једно и друго су у тесној вези са очекиваним резултатом процеса учења.

Након вежбе, приказују се резултати рада и организује се дискусија.

Могућа питања око којих се развија дискусија:

- Шта им је било најтеже/најлакше?
- Да ли су их неке инструкције збуњивале?
- Која улога је изазовнија – слушалац, инструктор или помагач?
- Шта је отежавало/олакшавало комуникацију?

Овакав тип вежбе је погодан и за рад са ученицима и истовремено испуњава и васпитне и образовне захтеве ове наставе. Осим што развија вештину активног слушања као најважнијег сегмента у комуникацију са саговорником, она одговара и образовним захтевима наставе српског као страног језика, и то: развијање и усвајање изговора, реченичне мелодије, нових речи и структура; утврђивање обрађених појмова; увежбавање комуникације на страном језику; развијање вештине слушања ради побољшања концентрације и памћења.

ПРУЖАЊЕ АДЕКВАТНЕ ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА И ПРЕПОЗНАВАЊЕ СТЕРЕОТИПА И ПРЕДРАСУДА

Стереотипи су поједностављена, претерана и веома уопштена мишљења о припадницима појединих група. Стереотипи су корисни јер чине свет предвидљивим. Они постоје јер људима помажу да смање претњу од неизвесног. Повећавају осећај сигурности, нарочито када се особа нађе у страној и непознатој средини (Барна, 1989). Пример неколико стереотипа: Рај је место где су полицајци Британци, кувари Французи, механичари Немци, љубавници Италијани, а све то организују Швајцарци. Пакао је место где су кувари Британци, механичари Французи, љубавници Швајцарци, полицајци Немци, а све то организују Италијани.

Важно је да имамо на уму да стереотипи често нису у складу са објективним стањем ствари и да због тога могу бити огроман камен спотицања у комуникацији. Другачије речено, уколико о особи из друге културе имамо извесне стереотипне претпоставке, понашање те особе интерпретираћемо у складу са њима без обзира на стварни разлог њеног понашања. То свакако не доводи до разумевања.

Предрасуде су унапред донети, негативни ставови према другима. Обично су то стереотипни ставови, засновани на недоказивим тврдњама и лажним ауторитетима о припадницима других религија, етничких заједница, нација, група. На пример: “Жене не умеју да возе“, „Мушкарци су егоисти“, „Арапи су терористи“,

Предрасуде су често темељ разних облика неправедног и дискриминишућег понашања према особама на које се односе.

Свест о томе да се при интеркултурној комуникацији можемо спотаћи о бројне препреке упућује нас на важност стицања знања о различитим културама и о вештинама препознавања и превазилажења видљивих и невидљивих баријера у комуникацији.

Још је важније да тешкоће и застоје у комуникацији третирамо као прилике за ново учење. Уколико неразумевање и конфликте при интеркултурном сусрету третирамо као проблеме које треба избегавати, ускратићемо себи шансу за лични раст и развој.

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПРЕДРАСУДА

Предрасуде се тешко мењају, отпорније су од стереотипа, јер су повезане са јаким осећањима. Често, особе које имају предрасуде, када се у реалности сретну са појавом која није у складу са њиховом предрасудом, неће променити свој став, већ ће протумачити појаву у складу са њим, нпр. као "изузетак који потврђује правило".

Стереотипи и предрасуде често служе као оправдање за дискриминишуће понашање према некоме.

Каже се да је дискриминација предрасуда у акцији.

Како би ученици спознали сопствене стереотипе које су усвојили (а који, нарочито у новој, непознатој средини могу бити ометајући фактор у комуникацији) и како би препознали могуће предрасуде са којима се сусрећу и којима су „изложени“ или су их и сами прихватили, корисно је увести игре улога. Навешћемо неколико могућих примера.

Радионица: *Погоди ко долази на вечеру?*

Теме: Стереотипи, предрасуде и дискриминација.

Преношење предрасуде кроз процес социјализације и образовања.

Суочавање са сукобом.

Циљеви:

- ✓ Анализирати поруке коју смо добили од наше породице о људима са другачијим културним наслеђем;
- ✓ Анализирати вредности које су иза тих порука;
- ✓ Бити свестан улоге породице у преношењу друштвених вредности.

Активности:

Група добија инструкције да је ово игра по улогама која истражује значај породице у преношењу представа о људима који припадају другим друштвеним или културним групама. Четири добровољца играју улоге (пожељно је да буду различитог пола) и четири су специјални посматрачи. Остатак групе су општи посматрачи. Сваки специјални посматрач посматра једног од играча и бележи све аргументе које је он користио. Одлучити ко ће кога

да

гледа. Сваки добровољац добија листић са својом улогом и време од 2–3 минута да се припреми.

Припрема сцену: 4 столице стоје у полукругу. То је дневна соба и бићемо сведоци породичне расправе. Почиње игра улога и траје 10–15 минута у зависности од тога како се одвија. Пљесак рукама означава крај.

Дискусија:

Разговор с глумцима – треба да кажу како су се осећали. Посматрачи редом читају аргументе/гlediшта које су користили играчи не би ли убедили остале у своје становиште.

Питања:

- ✓ Да ли су коришћени аргументи слични онима које сте чули у вашим породицама?
- ✓ Да ли би било другачије да је, уместо што је тамнопут, момак био исте боје као и дјевојка?
- ✓ Да ли би било другачије да је, уместо што девојка доводи кући младића, младић био тај који је кући довео девојку?
- ✓ Да ли мислите да је ова врста сукоба и даље присутна данас или је она ствар прошлости?
- ✓ Да ли се ово догодило и вама, и да ли знате некога ко се суочио са сличном врстом изазова?

Материјал за учеснике

ПРВА ГРУПА

КЋИ АНА

Ситуација: Решили сте да се суочите са својом породицом и да им кажете да желите живети са „другачијим“ тамнопутим момком. Почињете игру. Најављујете својој породици да желите да живите са својим момком, који је другачији и странац. Покушајте да браните своју одлуку и расправљајте о томе да ви желите заузети став супротстављања предрасудама против веза између младих људи и посебно веза између младих људи различитог порекла. Студирате права, заљубљени сте. Опчињени сте културом Индије.

ДАРШАН, АНИН ИЗАБРАНИК

Индус сте, будиста, студирате медицину у Србији. Долазите као гост на вечеру и желите да се допаднете родитељима.

ЗОРАН, АНИН ОТАЦ

Занатлија сте, домаћин. Отворени сте и срдачни. Нисте сигурни да је Даршан најбољи избор, изненађени сте и затечени, имате извесне предрасуде, али их не пласирате отворено.

САЊА, АНИНА МАЈКА

Волите вашу кћерку, али не можете да схватите њену одлуку. Домаћица сте, имате средњу стручну спрему и о Индији знате само из серија. Мислите да је Индија прљава земља, пуна болести, да су Индуси „затуцани“ и традиционални. Верујете свему што прочитате или погледате, сматрате да ваша кћи заслужује више. С друге стране, младић вам се допао и „печете се на ватри“ сопствених предрасуда. Не знате културу будизма и не разумете зашто младић не жели да једе вечеру коју сте припремили.

ДРУГА ГРУПА

ЛУКА, СИН

Долазите на вечеру да своје родитеље упознате са девојком Мерјом која је Ромкиња. Мислите да родитељи неће имати ништа против јер је девојка лепа и образована, поносни сте на њу. Студирате ФПН, дипломатију. Надобудни сте и мислите да сте увек у праву.

МЕРЈА

Ромкиња сте, студирате антропологију, из породице сте у којој родитељи имају средњу стручну спрему и запослени су у државним службама, у вас су увек улагали и били вам подршка. Смирени сте, али сте научени да се борите за своје место у друштву. Научили сте да се борите са предрасудама које вас веома погађају, али настојите да то не покажете.

МИЛАДИН, ЛУКИН ОТАЦ

Занатлија сте, вулканизер. Способни предузетник који је успео да отвори представништво велике западне компаније. Стекли сте богатство, научили сте да се свим средствима борите. Арогантни сте и мислите да је новац – моћ. Разведени сте, Лука је син из првог брака који је додељен вама упркос устаљеној пракси (изборили сте се на суду). Лука је за вас најстарији син наследник, поносни сте на њега и мислите да заслужује идеалну жену.

НАТАША, ЛУКИНА МАЂЕХА

Незнатно сте старији од Луке и много млађи од Миладина. Имате средњу стручну школу, али не радите јер сте нашли имућног мужа који се брине о свему. Пошто нисте сигурни како се у друштву треба понашати да бисте деловали отмено, извештачени сте и афектирате.

ТРЕЋА ГРУПА – ОПЦИЈА А

САЊА, КЋИ

Студирате режију на ФДУ. Схватили сте да сте хомосексуалне оријентације и донели сте одлуку да обавестите породицу. На вечеру доводите Марију, своју изабраницу, јер мислите

да је харизматична и да ће вам помоћи у тренутку од којег стрепите. Осетљиви сте и у сваком погледу посебни.

МАРИЈА, САЊИНА ПАРТНЕРКА

Студирате сценографију, весели сте, духовити и опуштени. Васпитани сте у слободном духу и опирете се стриктним правилима. Помало стрепите од сусрета са родитељима јер вам је Сања скренула пажњу да је отац строг.

РАДЕ, САЊИН ОТАЦ

Адвокат сте, мислите да знате све о људским слабостима. С једне стране сте поносни на своју кћи јединицу, а с друге стране – ауторитарни сте и склони контроли. Уједно сте конзервативне оријентације и заступате традиционалне вредности. Верник сте.

НАДА, САЊИНА МАЈКА

Андрагог сте, попустљиви сте и мекани. Никада нисте били ауторитет, верујете у личне изборе и право на животну оријентацију, али подлежете ауторитарном духу мужа. Не знате како да се поставите у овој ситуацији.

ТРЕЋА ГРУПА – ОПЦИЈА Б

САЊА, КЋИ

Студирате режију на ФДУ, професори вам говоре да сте изузетно талентовани. Заљубљени сте у човека који вас је управо оставио када је сазнао да сте у другом стању јер не жели да се везује. Решили сте да родите дете иако сте свесни да ће вас то одвојити од професије. Изузетно сте осетљиви.

МАРИЈА, САЊИНА МЛАЂА СЕСТРА

Адолесцент сте, бунтовник, стално правите проблеме и у сукобу сте са оцем. Старија сестра вам је узор, везани сте за њу, али уједно мислите да је „преслаба“ за живот. Зато сте на њеној страни, иако не разумете како се може одредити за дете, а не за професију.

РАДЕ, САЊИН И МАРИЈИН ОТАЦ

Директор сте у великој корпорацији, економиста. Конзервативни сте и ауторитарни, научили сте да ви доносите одлуке. Мислите да је каријера испред породице.

НАДА, САЊИНА И МАРИЈИНА МАЈКА

Завршили сте теологију, предајете веронауку. По природи сте благи. Тешко се опирете мишљењу мужа, а стрепите од млађе кћери коју често не разумете.

Радионица: *Европски воз*

Тема: Стереотипи и предрасуде

Циљеви:

- ✓ Изазвати стереотипе и предрасуде учесника о другим људима и мањинама, као представе и асоцијације које текст инспирише;
- ✓ Осврнути се на перцепције које различити учесници имају о мањинама;
- ✓ Развити сопствену свест о ограничењима толеранције;
- ✓ Супроставити се различитим вредностима и стереотипима учесника.

Инструкције:

- Учесници формирају 5 група.
- Добијају списак путника за замишљено путовање возом.
- Индивидуално обележавају по три особе са којима би, односно не би волели да путују.
- На нивоу групе дискутују и покушавају да усагласе резултате.
- Групе представљају своје листе и образлажу заједничке изборе.
- Образлажу и у којим је ситуацијама постојао највећи степен неслагања унутар групе.

Дискусија:

- Шта је утицало на ваш избор сапутника?
- Да ли су на ваш избор утицале предрасуде и стереотипи?
- Шта од онога што сте навели представља опис понашања (чињенице), а шта васе тумачење тог понашања (уверење)?
- О чему све имамо предрасуде?
- Како предрасуде и стереотипи утичу на наше понашање?
- Да ли су предрасуде и стереотипи један од могућих узрока дискриминације, то јест, ускраћивања истих права другим?
- Да ли је могуће сузбијати предрасуде и стереотипе?
- Какву улогу има образовање у томе?

Материјал за учеснике

Европски воз „Долина јелена“ – укрцавате се у воз који путује седам дана на релацији Лисабон–Москва. Путуете кушет колима која морате делити са троје других људи.

Одаберите и упишите

+ код троје људи са којима бисте волели путовати и	– код троје људи са којима не бисте волели путовати.
--	--

Списак путника:

1.	Војник из Босне	
2.	Гојазни берзански агент из Швајцарске	
3.	Дицеј из Италије који изгледа као да има много пара	
4.	Африканка која продаје кожну галантерију	
5.	Млади уметник, ХИВ позитиван	
6.	Ром из Мађарске управо пуштен из затвора	
7.	Баскијски неционалиста који редовно путује у Русију	

8.	Репер из Немачке с алтернативним стилем живота	
9.	Слепи хармоникаш из Аустрије	
10.	Студент из Украјине који не жели да иде кући	
11.	Румунка која у рукама држи једногодишњу бебу	
12.	Агресивна феминисткиња из Холандије	
13.	Скинхедс из Шветске под утицајем алкохола	
14.	Рвач из Белфаста, ватрени фудбалски навијач	
15.	Проститутка из Пољске, која тренутно живи у Берлину	
16.	Француски фармер који говори само француски и има корпу пуну сира јаког мириса	
17.	Курд - избеглица који живи у Немачкој и враћа се из Либије	

ЗНАЧАЈ И УЛОГА ИНТЕРКУЛТУРНОГ РАЗУМЕВАЊА

Интеркултурна осетљивост подразумева способност да освестимо стереотипе и предрасуде које имамо у односу на одређене групе људи и карактеристике њихове културе. Друштвене групе су групе људи које повезује заједничка делатност, порекло и друштвени положај, па тиме и заједнички интереси, потребе и вредности припадника, али такође и осећај припадности једној групи (социјални идентитет).

Друштвене групе могу бити:

- сродничке (породица);
- функционалне (професионалне, верске);
- статусне (положај, касте, сталежи);
- просторне друштвене групе (насеља) и

➤ културноисторијске (народ).

Друштвене групе такође могу бити дефинисане и расом, родом, социјално-економским статусом и сл. Међутим, догађа се да се, услед нераздевања, између различитих друштвених група догађају неспоразуми и нераздевања.

Баријере у интеркултуралној комуникацији могу бити различите:

1. Претпоставка о сличностима:

Када не поседујемо довољно информација о другој култури, природно је да претпоставимо сличности, а не разлике. Међутим, уколико се у комуникацији са људима који потичу из друге културе искључиво понашамо у складу са претпоставком о сличностима, суочићемо се са тешкоћама или доживети низ изненађења и непријатности. Опасност је у томе што, због претпостављене сличности, нисмо у стању да увидимо значајне разлике. На пример:

- Однос према времену је различит у различитим културама. Време се различито схвата (циркуларно или линеарно) и користи. На пример: чињеница да је пословни састанак заказан за 10 сати и 30 минута може да има различито значење. У Немачкој, Енглеској и Јапану се очекује да дођете и пре заказаног времена. У Француској и Шпанији ће вам толерисати кашњење. У Русији и Саудијској Арабији ће тестирати ваше стрпљење, па је могуће да састанак почне и са великим закашњењем.
- Однос према простору се такође разликује. Дистанца која се заузима приликом разговора са непознатом особом разликује се од једне до друге културе. У арапским земљама је дистанца између припадника истог пола много мања него у европским земљама или у Северној Америци. Просторна дистанца у Француској мања је него у Немачкој или Великој Британији. Уколико неко прекрши ово неписано правило, изазваће у најмању руку нелагодност у комуникацији.

2. Етноцентризам:

Људи су склони да своју културу и свој начин живота третирају као природно стање ствари и да о другима просуђују полазећи од сопствених културних стандарда. Етноцентризам се базира на идеји да је раса, нација или група којој припадамо боља од других. Етноцентризам се обично јавља код људи који доживе „културолошки шок“. Када се неко сусретне са новом културом може се десити да ту нову сматра гором од своје културе.

Да би се успоставила успешна интеркултурна комуникација и разумевање потребно је да будемо отвореног ума и да ставове и понашања људи из других култура истражимо гледајући их са њихове тачке гледишта.

3. Коришћење различитих језика и стилова комуникације:

Постоји пет главних фактора који узрокују тешкоће у превођењу са једног на други језик. То су:

- ✓
- ✓ недостатак еквивалената у речнику,
- ✓ идиоми,
- ✓ граматика и синтакса,
- ✓ искуства и
- ✓ појмови.

На пример студенти из Индонезије који уче стране језике имају много проблема да схвате граматички појам рода јер у њиховом језику не постоје правила која се односе на род. Погрешно превођење/разумевање речи, израза и фраза у ситуацији вишејезичке комуникације може да доведе не само до погрешне процене намера других особа већ и до сасвим нетачне процене друге стране као неискрене, непоштене, арогантне, агресивне или злонамерне. Употреба различитих стилова говора (директан наспрам индиректног, експанзивни наспротив језгровитом, аргументативан наспротив помирљивом и сл.). Нпр. тишина у комуникацији се тумачи веома различито у Кини („Ћутање је злато“) и Аустралији (знак незаинтересованости и/или стидљивости). У Сирији је обичај да када неког сретнемо на улици питамо „Шта има ново?“. Док је у код нас одговор „Нема ништа“ уобичајен, тај одговор у Сирији изазива чуђење, па чак и смех јер је обичај да се одговори са „Све је у реду“.

4. Погрешне интерпретације невербалних порука:

Невербални знаци (поруке) могу да носе различито значење у различитим културама. Поред тога, у појединим културама невербални знаци имају већи значај у комуникацији. Зато им се придаје већа пажња него у другим културама. Погрешне интерпретације невербалних порука у интеркултурној комуникацији могу да створе веће проблеме и од самог језика. Постоје бројни примери како невербалне поруке могу бити погрешно интерпретиране. Ово су само неки од њих:

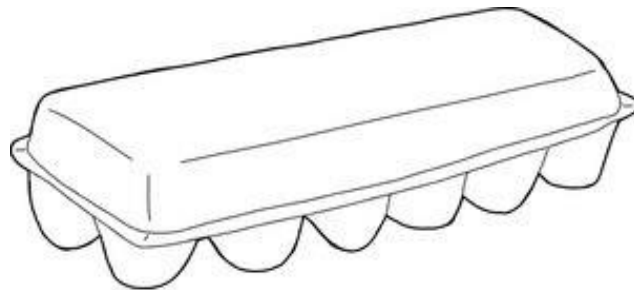
- Гестови: Спојени палац и кажипрст у виду круга јесте гест који се у Француској користи да означи нулу или нешто што нема вредност; у САД-у исти гест означава да је нешто прихватљиво; у Бразилу овај гест има увредљиво значење док у Јапану представља ознаку за новац.
- Контакт очима се различито користи у комуникацији. У Арапским земљама, Латинској Америци и Јужној Европи саговорник се приликом комуникације гледа директно у очи, док људи из Азије и Северне Европе у комуникацији углавном користе само површан поглед или га у потпуности избегавају. Док Енглези ретко одржавају контакт очима током разговора, у Француској је контакт очима чест и веома интензиван.
- Понашање: У Србији се сматра непристојним уколико неко не чека свој ред, док је то у Сирији допуштено и сматра се да свако треба да се избори за

своје место. Припадници арапске културе доживе „културолошки шок“ када први пут виде младе на улици да се љубе, док је то уобичајено у многим земљама.

Да ли можете да претпоставите шта је ово и чему служи?

Вероватно да вам неће пасти на памет да је реч о:

Чија је ово застава? Шта значе боје на њој?

Плавом бојом представљено је небо, као симбол слободе, безграничног пространства и живота под ведрим небом, без крова над главом. Зеленом бојом је представљена трава, пут, друм, као симбол живота који је обележен сталним путовањем, на путу без граница који је увек „отворен“ Ромима. И на крају, црвени точак представља симбол сталног кретања и живота на точковима.

!Да ли сте знали?

Под ромском заставом никада није вођен нити један рат.

Како би се разумели интеркултурни утицаји који су увек двосмерни, за почетак треба увести мотив путовања. Постоји веровање да људи који својевољно много путују постају мудрији. Наравно, принудне миграције не представљају извор задовољства и често су обележене траумама, стога је мотив путовања потребно пажљиво уводити са овом групом ученика. Међутим, вероватно ће имати жељу да, када овладају лексиком, упореде две културе: своју постојбину и тренутно пребивалиште.

Сваки организациони облик који има за циљ развијање интеркултурног разумевања користан је за окружење у коме се образују ученици страног порекла и припадници осетљивих група: представљање кухиње (гастрономије), правила понашања за столом, правила понашања при упознавању, игре, обичаји, музика, само су неке од тема које се могу обрадити применом различитих активности. У радионицама о интеркултурном разумевању лежи велики педагошки потенцијал за развијање емпатије, разумевања и уважавања другог и другачијег, прихватања различитих образаца интерпретације и понашања које појединачне културе поседују и са собом уносе у интеракцију. Интеркултурни процес одвија се кроз механизме културно свесне рефлексije о другом и страном, у узајамном деловању културно различитих перцепција, али и у поимању и свесном прихватању културних преклапања. Настава српског као страног језика је интеркултурно оријентисана и поседује капацитет који је кадар да промени угао гледања, да сензибилише за друго и страно и да обезбеди прихватање разлика и обогаћивање сопствене (културне) перспективе. Сваки језик има како индивидуалну тако и социјалну страну, а свако понашање човеково се заснива на индивидуалном матерњем језику као огледалу културе.

Идеје и активности које се могу укључити у радионице које развијају интеркултурну компетенцију

Увод у културну разноликост

Представљање и дискусија: Започните радионицу кратким уводом о културној разноликости и значају интеркултурног разумевања. Објасните зашто је важно да се упознамо са културама других људи.

Кратки документарни филм: Прикажите кратки документарни филм о различитим културама, укључујући приче о Ромима, Сиријцима, Авганистанцима, Русима Украјинцима...

Причање прича

Позовите госте: Ако је могуће, позовите представнике различитих култура да поделе своје приче и искуства са ученицима. Ово може укључивати приче о њиховим културама, обичајима, као и изазовима са којима су се суочили.

Видео интервјуи: Ако није могуће довести госте уживо, можете користити видео интервјуе или онлајн презентације.

Културне активности

Радне станице: Поставите различите радне станице које представљају различите културе. На пример, једна станица може имати традиционалну ромску музику и плес, друга станица може имати сиријску храну и рецепте, а трећа станица може представљати руске или украјинске ручне радове и уметност.

Кулинарске радионице: Организујте кулинарске радионице где ученици могу научити како се припремају традиционална јела из ових култура.

Дискусионе групе и радионице

Мала групна дискусија – Поделите ученике у мале групе и дајте им задатак да разговарају о својим размишљањима и осећањима након слушања прича и учествовања у културним активностима. Питајте их шта су научили и како могу применити то знање у свакодневном животу.

Сценарији и улоге – Разрадите сценарије где ученици могу играти улоге припадника различитих култура у разним ситуацијама. Ово може помоћи ученицима да боље разумеју перспективе и изазове других људи.

Уметнички пројекти

Колаж култура: Организујте заједнички уметнички пројекат где ће ученици направити велики колаж који представља различите културе које су истраживали. Могу користити фотографије, цртеже, текстил и друге материјале.

Драмска представа: Припремите кратку драмску представу у којој ће ученици приказати различите културне приче и изазове. Ово може укључивати и традиционалне игре или плес.

Завршна дискусија и евалуација

Рефлексија: Завршите радионицу рефлексijом где ће ученици моћи да поделе своја размишљања о томе шта су научили и како ће то утицати на њихово понашање у будућности.

Евалуација: Поделите кратке анкете или омогућите ученицима да дају повратне информације о радионици, што ће вам помоћи да побољшате будуће радионице.

ПРАКСА ПРАКСИ

Учесници обуке, у оквиру домаћих задатака, приредили су вредне примере добре праксе.

Задаци које су имали наставници обуке *Српски као страни језик у наставној пракси 1* обухватали су:

- Адаптирање књижевних текстова по избору и семантизацију непознате лексике;
- Осмишљавање активности за ученике који укључују различите стилове учења.

Међу развијеним предлозима налазе се адаптирани текстови, попут: „Деда и репа“, „Јабука“, „Босоноги и небо“, „Биберче“, „Јежева кућица“, „Три патуљка“¹⁰ и др.

Дати примери су сачували потенцијал оригиналних текстова, имају мотивациону улогу за учење језичких појава, садрже примере на којима ће се оне уочавати, анализирати, закључивати о њиховим значењима и облицима, граматичке партије се уче на лакши и природнији начин. Они се могу користити у настави као такви или се додатно степеновати, у зависности од језичких и узрасних потреба ученика. Присутни визуелени кодови (аутори неких од њих су и сами ученици) доприносе унапређивању продуктивних и рецептивних вештина ученика.

Истовремено, наставници су креирали и активности које обухватају различите стилове учења, као што је активност „Не љути се човече“ која код ученика подстиче и развој логичког и математичког размишљања, предвиђања и закључивања, а поштујући правила игре, деца уче да контролишу своја осећања, да буду стрпљива и истрајна и да се социјализују.

Учесници обуке *Српски као страни језик у наставној пракси 2* су припремили своје примере на основу следећих задатака:

- Осмислите документ који би садржао све кораке предвиђене стручним упутством
 - а) Акциони план школе;
 - б) Индивидуални план подршке за укључивање ученика;
 - в) Индивидуални план подршке за превазилажење стреса.
- Осмислите План активности које доприносе стварању позитивне атмосфере за рад и учење свих ученика образовно-васпитног процеса

Примери добре праксе које су осмислили чланови школских тимова илуструју активности, акције, садржаје, улоге учесника, као и очекиване резултате. Они представљају драгоцен ресурс у организацији наставе српског као страног језика и непроцењиви вид подршке у погледу операционализације свих важних питања везаних за ову наставу. Међу њима су: предлози акционог плана подршке на нивоу школе, план мера индивидуализације (превазилажење препрека у комуникацији), план подршке ученицима мигрантима за адаптацију на нову средину и превазилажење стреса, програм добродошлице за ученике мигранте, као и идеје за радионице које подстичу разбијање стереотипа и предрасуда, негују

¹⁰ Илустрација адаптиране приче „Три патуљка“ је рад ученика ОШ „Раде Кончар“ у Земуну.

интеркултурност, развијају толеранцију, емпатију и уважавање различитости.

ОПШТИ РАДОВИ														
<p>План учесника напредних у области образовних процеса и стручних задатака</p> <p>У овом документу представљени су примерi dobre prakse u oblasti obrazovanja i vaspitanja koji su namenjeni za upotrebu u nastavi srpskog kao stranog jezika u osnovnim i srednjim školama. Dokument sadrži opšte informacije o ciljevima, sadržajima i metodama rada, kao i primere konkretnih aktivnosti i materijala koji mogu biti korisni učenicima i nastavnicima.</p>														
<p>РАД СА УЧЕСНИЦИМА</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Активности</th> <th>Мотивација</th> <th>Мотивациони механизми</th> <th>Мотивациони ресурси</th> <th>Мотивациони резултати</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> </tr> </tbody> </table>					Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.
Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати										
Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.										
<p>САРАДЊА СА ПОДСТАКАМА</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Активности</th> <th>Мотивација</th> <th>Мотивациони механизми</th> <th>Мотивациони ресурси</th> <th>Мотивациони резултати</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> </tr> </tbody> </table>					Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.
Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати										
Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.										
<p>ИНТЕГРИСАЊЕ НАСТАVE И ДОПУНЕЊИВАЊЕ</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Активности</th> <th>Мотивација</th> <th>Мотивациони механизми</th> <th>Мотивациони ресурси</th> <th>Мотивациони резултати</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> </tr> </tbody> </table>					Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.
Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати										
Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.										
<p>КРЕИРАЊЕ ИМАЖИНАРНИХ СА ОБЈЕКТИМА (САДРЖАЈИ)</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Активности</th> <th>Мотивација</th> <th>Мотивациони механизми</th> <th>Мотивациони ресурси</th> <th>Мотивациони резултати</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> </tr> </tbody> </table>					Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.
Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати										
Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.										
<p>РАД СА НАСТАВНИЦИМА</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Активности</th> <th>Мотивација</th> <th>Мотивациони механизми</th> <th>Мотивациони ресурси</th> <th>Мотивациони резултати</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> <td>Учесници се укључују у процес учења и наставе.</td> </tr> </tbody> </table>					Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.
Активности	Мотивација	Мотивациони механизми	Мотивациони ресурси	Мотивациони резултати										
Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.	Учесници се укључују у процес учења и наставе.										

Сви радови се налазе у секцији Српски као страни језик на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања <https://zuov.gov.rs/srpski-kao-strani-jezik/>.

Приређени модели манифестују примере квалитетне праксе у којој сви аспекти наставе српског као страног језика осигуравају активну инклузију ученика који не познају језик образовања, односно пружају подршку свим учесницима процеса у погледу бројних садржајних, методичких, организационих и других важних питања везаних за начине и поступке рада. Они се могу примењивати у раду аутентично или се прилагођавати конкретним потребама учесника процеса, а њихова примарна улога јесте да мотивише, инспирише и подстакне самосталност и креативност у креирању сопствених примера добре праксе.

СТРАТЕШКА ДОКУМЕНТА

- Устав Републике Србије
- Закон о основама система образовања и васпитања (*Службени гласник РС*, бр. 88/2017-3, 27/2018, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023)
- Закон о ратификацији Конвенције о правима детета (Сл. лист СФРЈ, Међународни уговори бр. 15/90 и Сл. лист СРЈ, Међународни уговори бр. 4/96 и 2/97)
- Правилник о програму наставе и учења за предмет Српски као страни језик (*Службени гласник РС*, бр. 11/2019)
- Правилник о Плану наставе и учења за основну школу (*Службени гласник РС* број 31/23)
- Правилник о општим стандардима образовних постигнућа за предмет Српски као страни језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и образовања одраслих (*Службени гласник РС* бр. 15/2019)
- Правилник о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета (*Службени гласник РС*, бр. 117/2013)
- Општи стандарди постигнућа за крај основног образовања и васпитања – приручник за наставнике / [аутори Оливера Дурбаба ... и др.] – Београд : Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2017.
- Стратегија развоја образовања и васпитања до 2030. године
- Универзална декларација о људским правима (1948)

ЛИТЕРАТУРА И ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Влајковић-Бојић, В., Копиловић, М., Крајишник, В. Милијић-Субић, Д. (2023). Методичко-инструктивни приручник за наставнике. Српски као страни језик. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања. <https://zuov.gov.rs/metodicko-instruktivni-prirucnik-za-nastavnike-srpski-ka-strani-jezik/>
- Вујанић, М., Д. Гортан-Премк и др. (2007). Речник српског језика. Нови Сад: Матица српска.
- Вуковић, С. (2005): Управљање стресом у процесу васпитања и образовања/ модели и превенција. Београд: ЈНИП Просветни преглед. ISBN 86-7055-056-3 (брош.)
- Вуковић, С. (2017). Стрес родитељске улоге у контексту породичних односа и васпитног стила. Београд: Задужбина Андрејевић, Посебна издања. ISBN 978-86-7525-0303-2.
- Вуковић, С & Вуковић, М. (2020): Образовање деце миграната као инструмент умањења стреса ситуације избеглиштва, Учење и настава, број 2/2020.
- Вучина, Р., Влајковић-Бојић, В. (2017). Подсетник за наставнике страних језика. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања.
- Вучо, Ј., [и др.], Од српског као страног језика до српског као језика окружења и образовања: оквир програма језичке подршке /– Београд : Филолошки факултет.

- Дурбаба, О. (2011). Теорија и пракса учења и наставе страних језика. Београд: Завод за уџбенике.
- Крајишник, В. (2011). Лексички аспекти у српском као страном језику. У: Српски као страни језик у теорији и пракси. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик. 123–131.
- Крајишник, В. (2016). Нека питања из методике наставе српског као страног језика. У: Српски као страни језик у теорији и пракси III.. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик. 7–26.
- Крајишник, В. (2016). Лексички приступ српском као страном језику. Београд: Филолошки факултет.
- Крајишник, В. и Н. Стрижак (2018). Српски као страни и српски као нематерњи језик сличности и разлике. У: Актуелни теоријско-методолошки проблеми проучавања и наставе словенских језика, књижевности и култура (Љ. Бајић, Ј. Гинић, Н. Станковић Шошо, ур.), Београд: Филолошки факултет, 181-193.
- Крајишник, В., Д. Звекић-Душановић (2017). Опши стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих. Приручник за наставнике, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
- Крајишник, В., Влајковић-Бојић В. (2021). Српски као страни језик. Приручник за наставнике, Завод за унапређивање образовања и васпитања. <https://zuov.gov.rs/srpski-kaao-strani-jezik-prirucnik-za-nastavnike/>
- Крњајић, С. (2006): Ученик под стресом. Зборник Института за педагошка истраживања 38(1), 151-173.
- Маринковић, Н. (2007). Граматички минимум или минимална граматика? У: Српски као страни језик у теорији и пракси. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик, 111–119.
- Мркаљ, З. (2011). Разумевање прочитаног. У: Српски као страни језик у теорији и пракси. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик, 7–18.
- Мркаљ, З. (2016). Коришћење различитих типова текстова у настави српског језика као страног. У: Српски као страни језик у теорији и пракси III. Београд: Филолошки факултет – Центар за српски као страни језик, 357–377.
- Настава усмерена на исходе, компетенције и стандарде. Приручник за наставнике. Српски језик. Српски језик и књижевност. Српски као нематерњи (2015). <http://www.razvionica.edu.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-Srpski-jezik.pdf>
- Николић, М. (2006). Методика наставе српског језика и књижевности. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Петровачки, Љ., Г. Штасни (2010). Методички системи у настави српског језика и књижевности. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Пипер, П., И. Клајн. (2014). Нормативна граматика српског језика. Друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска.
- Редли, Јелена. Да ли је Ваш час неми филм?. Нови Сад: Филозофски факултет, 2023
- Српски као страни језик у теорији и пракси тематски зборник радова. 3, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2020.
- Српски као страни језик у теорији и пракси : тематски зборник радова. 4, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2020.

- Српски као страни језик у теорији и пракси, Зборник радова (2007). Београд: Центар за српски као страни језик, Филолошки факултет.
- Bošković, N., D. Nenadić, M. Rodić, J. Marjanović (ur.) (2014). Studija o mogućnostima unapređenja nastave i učenja Srpskog kao nematernjeg jezika u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa. Београд: Služba Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa.
- Mikeš, M., J. Baliž, K. Čeh, I. Farkaš, E. Homolja, V. Juhas, L. Erdelj, D. Stanojević (2008). Mali jezikoslovci su krenuli u školu: priručnik za srpski kao nematernji jezik: za prvi i drugi razred osnovne škole primenom komunikativno iskustvenog metoda. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
- Mrazović, P. (2009). Gramatika srpskog jezika za strance. Sremski Karlovc: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- Правилник о програму наставе и учења за предмет Српски као страни језик (Службени гласник РС бр. 11/2019).
- Правилник о општим стандардима образовних постигнућа за предмет Српски као страни језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и образовања одраслих (Службени гласник РС бр. 11/2019).
- Правилник о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета (Службени гласник РС, бр. 117/2013).
- Општи стандарди постигнућа за крај основног образовања и васпитања – приручник за наставнике / [аутори Оливера Дурбаба ... и др.] – Београд : Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2017.
- Zajednički evropski okvir za učenje, nastavu i ocjenjivanje jezika (2002). <http://propisi.weebly.com/uploads/3/2/3/2/32327273/eu-okvir-za-ucenje-oth-srb-t07.pdf> – Harmer, J., The Practice of English Language Teaching, Longman, London, 1996. – Hedge, T., Writing, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Dubow, E.F., Huesmann, L.R., Boxer, P., Smith, C. (2016). Childhood and adolescent risk and protective factors for violence in adulthood. Journal of Criminal Justice 45, 26-31.
- Ginsburg, K.R., Jablo, M.M. (2011). Building Resilience in Children and Teens. Giving Kids Roots and Wings. American Academy of Pediatrics. Доступно на: <http://reader.aappublications.org/building-resilience-in-children-and-teens-2nd-edition/5> (20.11.2017).
- Hillyard, S., Teaching English Through Drama, HELBLING LANGUAGES, 2016.
- Larsen Freeman, D., Techniques and Principles in Language Teaching, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Olson, D.H., Gorall, D.M. (2007): FACES IV Circumplex model Validation Study, St. Paul. University of Minnesota, MN.
- Profaca, B. (2002): Roditeljski stres i neke karakteristike emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta predškolske dobi. Magistarski rad. Filozofski fakultet, Zagreb.
- Pettigrew, T. F. (1998): Intergroup contact theory. Annual Review of Psychology, 49, 65–85.
- Siegel, D., & Payne Bryson, T. (2015): Razvoj dječjeg mozga. Split: Harfa.
- The Resilience Approach (2017). Материјал из Центра за развој потенцијала деце и младих „Плеј“ Нови Сад.
- What is Resilience (2017). Материјал из Центра за развој потенцијала деце и младих „Плеј“ Нови Сад.

- [http //www.apc-cza.org/sr-YU/](http://www.apc-cza.org/sr-YU/) Изводи из публикације: Деца тражиоци азила у Србији, Центар за заштиту и помоћ тражиоцима азила –АПЦ/ЦЗА, 2015.
- <https://remis.rs/wp-content/uploads/2020/04/Priru%C4%8Dnik-za-%C5%A1kole-u-realizaciji-Stru%C4%8Dnog-uputstva.pdf>

